

Szymon Słotwiński ■

ROZSTRZYGANIE WĄTPLIWOŚCI INTERTEMPORALNYCH W PRAWIE ZOBOWIĄZAŃ

Uwagi wstępne

Rozstrzygnięcie konfliktów intertemporalnych nie jest zadaniem prostym. Poniższe opracowanie stanowi próbę skonstruowania koncepcji pozwalającej na w miarę szybkie i prawidłowe rozwiązywanie wątpliwości międzyczasowych, które towarzyszą każdej zmianie stanu prawnego. Autor skoncentrował się wyłącznie na regulacjach należących do prawa zobowiązań. Punktem wyjścia stała się analiza przepisów przechodnich znajdujących się w ustawach nowelizujących Kodeks cywilny oraz w przepisach wprowadzających Kodeks cywilny. Powyższy zabieg ma doprowadzić do odtworzenia schematu, jakim posługuje się sam ustawodawca przy normowaniu konfliktów prawa w czasie.

§ 1. Wprowadzenie do problematyki intertemporalnej

I. Zagadnienia ogólne

Prawo zobowiązań jest działem prawa cywilnego, który obecnie stanowi jeden z filarów gospodarki wolnorynkowej. Istota prawa zobowiązań polega na kształtowaniu majątkowych stosunków prawnych o charakterze względnym.¹ Instytucje prawne tej dziedziny prawa cywilnego pozwalają nie tylko na realizację

¹ E. Łętowska, K. Osajda, [w:] E. Łętowska, *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań, cz. ogólna*, t. 5, wyd. 2, C.H. Beck, 2013, s. 14–15.

własnych interesów majątkowych, ale także na ochronę majątku przed jakimkolwiek uszczerbkiem. Instrumenty prawa zobowiązań, w szczególności umowy, pozwalają na wykreowanie pewnej więzi prawnej pomiędzy podmiotem zobowiązanym a podmiotem z tego tytułu uprawnionym. Zobowiązany ma obowiązek zachowywać się zgodnie z treścią tego stosunku prawnego, a także w sposób odpowiadający jego celowi społeczno-gospodarczemu oraz zasadom współżycia społecznego, co ostatecznie prowadzi do zaspokojenia interesów uprawnionego. Natomiast uprawnionemu przysługuje roszczenie do zobowiązanego, aby zachowywał się zgodnie z treścią łączącego ich węzła obligacyjnego.

Nieustanny rozwój życia społecznego i gospodarczego determinuje konieczność ciągłego udoskonalania samego prawa. Główną przyczyną tych zmian jest zazwyczaj występowanie nowych zjawisk, których prawodawca wcześniej nie przewidywał. Zdarza się również, że dotychczasowe regulacje prawne nie przystają do nowych realiów. Jednakże proces rozwoju instytucji prawnych nieodzwonnie łączy się ze stanowieniem nowych przepisów prawnych, uchylaniem dotychczasowych albo z ich zmianą. Wszystkie wskazane działania mogą rodzić pewne niebezpieczeństwo związane z destabilizacją utrwalonych oraz na ten moment czasowy kształtujących się stosunków prawnych. Każda bowiem ingerencja prawodawcy w obowiązujący stan prawny jest wkroczeniem, a niekiedy nawet przerwaniem, toczącego się życia prawnego. Z tych względów bardzo ważnym jest, żeby po pierwsze, stworzyć takie zasady zmian regulacji prawnych, aby podmioty prawa nie były nimi zaskakiwane, oraz po drugie, które zapewnią tym podmiotom działanie w zaufaniu do państwa i prawa. Jest to również bezpośrednio związane z wartościami o randze konstytucyjnej. Za Trybunałem Konstytucyjnym należy zaznaczyć, że „zasada ochrony zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa jest składową zasadą demokratycznego państwa prawnego i nakłada na organy państwa obowiązek stanowienia i stosowania prawa tak, by nie stawało się ono pułapką dla obywatela, który powinien móc układać swoje sprawy w zaufaniu, że nie naraża się na prawne skutki niedające się przewidzieć w momencie podejmowania decyzji i że jego działania są zgodne z obowiązującym prawem oraz także w przyszłości będą uznawane przez porządek prawny. Przyjmowane przez ustawodawcę nowe unormowania nie mogą zaskakiwać ich adresatów, którzy powinni mieć czas na dostosowanie się do zmienionych regulacji i spokojne podjęcie decyzji co do dalszego postępowania”.² Wartość, jaką jest bezpieczeństwo prawne jednostki, wymaga, żeby w momencie decydowania o swoim

² Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 3 grudnia 1996 r., sygn. K 25/95, OTK ZU nr 6/1996, poz. 52, wyrok TK z 15 lutego 2005 r., sygn. K 48/04, OTK ZU nr 2/A/2005, poz. 15, wyrok TK z dnia 27 stycznia 2010 r., sygn. SK 41/07, OTK ZU nr 1/A/2010, poz. 5; wyrok TK z dnia 12 grudnia 2012 r., sygn. K 1/12, Legalis.

postępowaniu miała pełną wiedzę o konsekwencjach prawnych, jakie jej działania mogą spowodować dla jej sytuacji prawnej.³ Jednak ochrona jednostki nie ma charakteru bezwzględnego, gdyż zmiana warunków społecznych lub gospodarczych może doprowadzić do zmiany obowiązującego prawa w każdej dopuszczalnej formie, z którymi jednostka powinna się liczyć.⁴

Aby uniknąć wskazanych problemów, ustawodawca przy zmianie stanu prawnego posługuje się regułami intertemporalnymi. Główną ich funkcją jest wskazanie czasowego zakresu stosowania prawa w danym momencie czasowym. Najczęściej ustawodawca przesądza o tych kwestiach w przepisach przejściowych. Stosowanie przepisów przejściowych ma istotne znaczenie, zwłaszcza że stosunki prawne powstają, trwają i kończą się w określonym przedziale czasowym, który jest niezależny od potencjalnych lub rzeczywistych zmian w prawie. Z tych powodów konieczne jest wskazanie, które prawo – dotychczasowe czy nowe – będzie właściwe dla oceny treści oraz następstw stosunków prawnych, które w chwili zmiany prawa były „w toku”. Obecnie w literaturze odróżnia się retroaktywność prawa od retrospektywności prawa, które są filarami rozstrzygnięć wskazanego problemu. Retroaktywność rozwiązań międzyczasowych, pomijając już zagadnienia konstytucyjności takich rozwiązań, polega na stosowaniu nowego prawa do oceny zdarzeń oraz trwających już stosunków prawnych nie tylko od dokonanej zmiany prawa, ale także od samego momentu ich powstania. Mimo że z perspektywy czasu pewna część tych faktów była oceniana i zrealizowała się za obowiązywania prawa dawnego. Retrospektywność prawa nie jest aż tak zaskakująca i dotkliwa dla podmiotów prawa jak retroaktywność. Główną zaletą retrospektywności prawa jest skoncentrowanie się na wskazaniu prawa właściwego dla oceny faktów prawnych od momentu zmiany prawa. Reguła ta nie ingeruje w okres poprzedzający zmianę prawa. Wybierając tę metodę rozstrzygania potencjalnych wątpliwości intertemporalnych tworzymy nową sytuację prawną dla adresatów tych norm, która, siłą rzeczy, jest mniej uciążliwa.

II. Obowiązywanie w czasie a temporalne stosowanie prawa

Aby dobrze zrozumieć istotę problemów międzyczasowych, należy zauważyć różnicę pomiędzy obowiązywaniem danego przepisu w czasie a możliwością jego temporalnego zastosowania.⁵ Obecnie koncepcję, która w sposób bardzo

³ Wyrok TK z 15 lutego 2005 r., sygn. K 48/04.

⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 maja 2005 r., sygn. P 7/04, Legalis; wyrok z 7 lutego 2006 r., sygn. SK 45/04, OTK ZU nr 2/A/2006, poz. 15.

⁵ J. Gwiazdomorski, *Międzyczasowe prawo prywatne cz. I*, Nowe Prawo, Nr 6 z 1965 r., s. 615.

jasny przedstawia relację pomiędzy tymi zagadnieniami, wskazał T. Pietrzykowski.⁶ Otóż na obowiązywanie danego przepisu prawnego składa się jego przynależność do systemu prawnego oraz możliwość jego stosowania.⁷ Przy czym okresy te pokrywają się jedynie częściowo. Oczywiście jest, że dany przepis przynależy do systemu prawa, gdy został prawidłowo ogłoszony.⁸ Kiedy natomiast odpowiednią decyzją prawodawcy zostanie uchylony, wówczas traci tę cechę. Okres przynależności do systemu jest stosunkowo łatwo zauważyć, gdyż zawsze jest precyzyjnie wyrażony w przepisach prawa.⁹ Z jednej strony mamy przepisy o wejściu w życie, które stanowią datę początkową przynależności do systemu prawa. Z drugiej strony ustawodawca korzysta z przepisów derogujących, które wskazują na moment utraty mocy obowiązującej przez daną regulację prawną. Stąd też wyznaczenie tego okresu na osi czasu nie będzie nastroczać większych trudności. Inaczej ta kwestia przedstawia się przy ustaleniu okresu stosowalności danej regulacji prawnej. Bez wątplenia można wskazać, że dany przepis może być podstawą wiążących rozstrzygnięć organów stosujących prawo od momentu wejścia w życie. Jeżeli okres stosowalności danego przepisu nałoży się na okres jego przynależności do systemu prawnego, wówczas mówimy o obowiązywaniu danego przepisu prawnego.¹⁰ Utrata któregośkolwiek z tych dwóch atrybutów powoduje zniweczenie obowiązywania danej regulacji. Może być bowiem tak, że dany przepis przynależy do systemu prawa, ale nie jest jeszcze obowiązujący, gdyż nie można go stosować. Taka sytuacja występuje w okresie *vacatio legis*, a więc po ogłoszeniu danego aktu prawnego a przed jego wejściem w życie.¹¹ Bardziej problematyczna jest kwestia dalszego stosowania przepisów prawnych po ich uchyleniu, a więc w sytuacji, gdy straciły one przymiot przynależności do systemu prawa. Nie można ich już więc nazywać przepisami obowiązującymi. Jednak na pewnej podstawie dopuszcza się możliwość ich dalszego stosowania. Podkreśla się, że tą podstawą, która pozwala na stosowanie nieobowiązujących przepisów, są obowiązujące przepisy intertemporalne, które do nich odsyłają.¹² W ten sposób wyraźnie widać, że obowiązywanie prawa nie determinuje czasowego

⁶ T. Pietrzykowski, *Podstawy prawa intertemporalnego. Zmiany przepisów a problemy stosowania prawa*, LexisNexis, Warszawa 2011, s. 11–21.

⁷ *Ibidem*, s. 14–15.

⁸ Ustawa z dnia 20 lipca 2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych. (Dz. U. 2000 Nr 62, poz. 718).

⁹ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”. (Dz. U. 2002 Nr 100, poz. 908).

¹⁰ T. Pietrzykowski, *Podstawy prawa...*, op. cit., s. 15–16.

¹¹ *Ibidem*, s. 15.

¹² *Ibidem*, s. 18–19.

zastosowania danych regulacji prawnych.¹³ Sam fakt utraty mocy obowiązującej nie oznacza bowiem, że dany przepis nie będzie wpływać na sytuację prawną jednostki. Uogólniając, ustanowienie nowego prawa nie czyni od razu starego prawa zbędnym i prawnie irrelevantnym. Jednakże nie jest również tak, że prawo dawne nadal będzie brane pod uwagę do oceny skutków zdarzeń prawnych, które wystąpiły po zmianie prawa. Należy pamiętać, że w tych przypadkach zawsze zastosowanie znajdzie prawo, które obowiązuje w tym momencie, a więc regulacje prawne należące do systemu prawnego oraz mogące być podstawą rozstrzygnięć.

III. Klasyfikacja zdarzeń podlegających ocenie intertemporalnej

Jak już było wspomniane, wątpliwości zazwyczaj dotyczą sytuacji stosunków prawnych, które w momencie zmiany prawa już istniały i nadal trwają (np. stosunek najmu), oraz sytuacji, gdy pewne zdarzenie prawne zaistniało za obowiązywania dawnego prawa, ale jego skutki nastąpiły już po zmianie prawa, chociażby z tego względu, że dopiero po tym momencie ostatecznie ukształtowała się treść skutków tego zdarzenia (np. na skutek czynu niedozwolonego pokrzywdzony zmarł). W takich sytuacjach ze stosowną odpowiedzią, które prawo – stare czy nowe – należy stosować, przychodzi prawo intertemporalne. Aby jednak zastosować we właściwy sposób jedno z prawideł intertemporalnych, należy najpierw prawidłowo rozpoznać zdarzenie, które wykreowało oceniany stosunek prawny. Na gruncie prawa zobowiązań wyróżnia się następujące źródła zobowiązań¹⁴:

1. umowy,
2. jednostronne czynności prawne,
3. czyny niedozwolone,
4. bezpodstawne wzbogacenie,
5. orzeczenia sądowe,
6. akty administracyjne.

Powyższy katalog zdarzeń prawnych prowadzi do wywołania ściśle określonego skutku, a mianowicie do powstania zobowiązaniowego stosunku prawnego. Tym samym powiązanie pomiędzy samym zdarzeniem a jego skutkami jest na tyle silne, że nie można ich rozpatrywać oddzielnie. Zdarzenie prawne kreujące zobowiązanie od razu determinuje treść tego stosunku prawnego oraz wszelkie elementy z nim powiązane. Na gruncie rozważań intertemporalnych jest to doniosła uwaga ze względu na ustalenie właściwego czasowo prawa dla oceny tego

¹³ J. Gwiazdomorski, *Międzyczasowe...*, cz. I, op. cit., s. 614.

¹⁴ E. Łętowska, K. Osajda, [w:] E. Łętowska (red.), *System...*, op. cit., s. 12–14.

stosunku prawnego. Uogólniając, prawo temporalnie właściwe dla danego zdarzenia prawnego będzie miarodajne dla całego stosunku prawnego. Stąd też niewłaściwe będzie dzielenie stanu faktycznego na moment wystąpienia zdarzenia i okres trwania wynikającego z niego stosunku prawnego. Takie rozumowanie prowadzi do przekreślenia istoty stosunków zobowiązaniowych w aspekcie rozważań intertemporalnych oraz wyboru niewłaściwych reguł intertemporalnych. Istnienie właśnie tej cechy, dzięki której zdarzenie prawne bezpośrednio wyznacza treść stosunku prawnego, powoduje, że przepisy prawne regulujące skutki tych zdarzeń mają charakter jednolity.¹⁵ Za Gwiazdomorskim należy wskazać, że istotą tej jednolitości jest niedopuszczalność rozdzielania regulacji dotyczących powstania danego stosunku prawnego z regulacjami determinującymi treść tego stosunku prawnego.¹⁶ Dla kontrastu można odwołać się do regulacji prawnorzeczowych, w których zdarzenie prawne w postaci nabycia lub utraty danego prawa rzeczowego nie wpływa na treść tego stosunku prawnego, ponieważ jest on regulowany innymi przepisami i w tym sensie jest on od tego zdarzenia niezależny.¹⁷ Z punktu widzenia rozstrzygnięć intertemporalnych ma to doniosłe znaczenie przy doborze odpowiednich reguł intertemporalnych, które przesądzą o tym, jakie prawo będzie temporalnie adekwatne.

Stąd na gruncie prawa zobowiązań zdarzenia prawne decydują o takich elementach stosunku prawnego, oczywiście w świetle obowiązujących norm prawnych, bez których nie mógłby on funkcjonować w obrocie prawnym. Na tej podstawie w rozważaniach intertemporalnych zawsze należy upatrywać dane zdarzenie i skutki, jakie ono wywołuje w kategoriach jednorodnego stanu, którego nie sposób rozczłonkować na poszczególne elementy. Chociażby z tego względu, że tworzą one funkcjonalną całość. W tym świetle nie mogą one stanowić samodzielnych przedmiotów temporalnego wartościowania, gdyż doprowadzi to do błędnych wniosków, niekiedy sprzecznych z samą naturą stosunku zobowiązaniowego.

IV. Podstawowe prawidła prawa intertemporalnego

Jak już było wielokrotnie wspomniane, prawo intertemporalne posługuje się wieloma prawidłami dla rozwiązania wątpliwości, jakie powstają przy zmianie prawa. W oparciu o różne rozwiązania normatywne w literaturze wypracowano kilka koncepcji ingerencji nowego prawa w ukształtowane lub dopiero powstające stosunki prawne. Na tym etapie rozważań koniecznym jest krótkie ich scharakteryzowanie.

¹⁵ J. Gwiazdomorski, *Międzyczasowe...*, cz. I, op. cit., s. 617.

¹⁶ *Ibidem*, s. 618.

¹⁷ *Ibidem*.

Powszechnie uznawane reguły intertemporalne:

1. **Tempus regit actum** – reguła intertemporalna o podstawowym znaczeniu dla rozstrzygnięcia problemów intertemporalnych. Można ją sprowadzić do prostego założenia, że zdarzenie prawne wywołuje jedynie takie konsekwencje prawne, jakie określały przepisy materialnoprawne obowiązujące w momencie jego wystąpienia.¹⁸ Innymi słowy do oceny następstw prawnych danego zdarzenia właściwe jest prawo mu współczesne.¹⁹ Stąd też przy roztrząsaniu, które regulacje prawne będą właściwe dla oceny skutków prawnych, należy wybrać to prawo, które było obowiązujące w momencie zajścia danego zdarzenia, nawet jeśli w danym momencie jest ono już prawem nieobowiązującym.²⁰ Ze względu na istotę tej zasady uzyskała ona również miano uniwersalnej²¹, a wręcz podstawowej²² zasady prawa międzyczasowego. Można spotkać się również z poglądem o konieczności domniemywania tej reguły w razie braku odpowiednich przepisów przejściowych.²³ Podkreśla się również, że ta zasada składa się z jednej strony z nieretroaktywności prawa (nowe prawo działa wyłącznie na przyszłość), a z drugiej strony bezpośredniego działania nowego prawa (nowe prawo znajduje zastosowanie do wszelkich zdarzeń i ich skutków, które nadal trwają lub już nastąpiły po zmianie prawa)²⁴.
2. **Bezpośrednie działanie prawa nowego** (natychmiastowe działanie nowej ustawy) – jest techniką rozstrzygnięcia wątpliwości intertemporalnych, która nabiera największego znaczenia w sytuacjach prawnych określonych jako „*będących w toku*” w momencie zmiany stanu prawnego. Stosowanie tej reguły oznacza, że do wszelkich stosunków prawnych stosuje się nowe regulacje prawne od chwili ich wejścia w życie, natomiast dla faktów zaszłych przed zmianą prawa nadal właściwe jest prawo dotychczasowe.²⁵ Stosowanie tej reguły

¹⁸ J. Gwiazdomorski, *Międzyczasowe...*, cz. I, op. cit., s. 620–621.

¹⁹ T. Pietrzykowski, *Podstawy prawa...*, op. cit., s. 39.

²⁰ T. Pietrzykowski, [w:] M. Safjan (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo cywilne – cz. ogólna*, T. 1, wyd. 2, Warszawa 2012, s. 738–739.

²¹ Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 12 marca 2001 r., sygn. OPS 14/00, Legalis.

²² Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 27 września 2012 r., sygn. III CZP 45/12, Legalis.

²³ Uchwała SN z dnia 18 października 1995 r., sygn. III CZP 29/95, OSNP 1996, nr 8, poz. 107, Uchwała SN z dnia 20 marca 2003 r., sygn. III CZP 4/03, Legalis.

²⁴ T. Pietrzykowski, [w:] *System...*, op. cit., s. 755.

²⁵ T. Pietrzykowski, *Podstawy prawa...*, s. 47.

intertemporalnej wiąże się z wieloma niedogodnościami dla adresatów zmienionych przepisów, gdyż wymuszają natychmiastową zmianę treści łączących strony stosunków prawnych. Opisywana technika jest jednym z aspektów zasady *tempus regit actum* dla stanów faktycznych rozciągających się w czasie.

3. **Retroakcja** – oznacza, że nowe prawo jest właściwe dla oceny zdarzeń, które wystąpiły przed dniem jego wejścia w życie. Jest to pierwszy wyjątek od zasady *tempus regit actum*, gdyż do oceny faktu właściwe jest inne prawo niż te, które obowiązywało w momencie jego wystąpienia. Ze względu na możliwość naruszenia podstawowych praw i wolności podmiotów prawa wprowadza się różne ograniczenia przy jej stosowaniu. Tak też zgodnie z art. 3 k.c. ustawa nie ma mocy wstecznej chyba, że wynika to z jej brzmienia lub celu. Ze względu na umiejscowienie jej w przepisach ogólnych Kodeksu cywilnego, a także w świetle art. 2 Konstytucji, to właśnie nieretroakcja prawa ma charakter zasady podstawowej.²⁶ Stąd też powyższe przepisy potwierdzają zasadę, iż nowy akt prawny działa jedynie na przyszłość.²⁷ Jednakże retroaktywność może wynikać z treści nowych regulacji prawnych, jeżeli nie stoją temu na przeszkodzie zasady demokratycznego państwa.²⁸ Z art. 3 k.c. *in fine* wywodzi się wnioski o konieczności stosowania w pierwszej kolejności wykładni językowej (z brzmienia ustawy), a następnie wykładni funkcjonalnej (z celu ustawy).²⁹ Przy czym podnosi się, że oparcie działania danej normy prawnej wstecz na jej celu jest możliwe tylko i wyłącznie wówczas, gdy kwestii tej nie można jednoznacznie rozstrzygnąć na podstawie dyrektyw wykładni językowej.³⁰ Według P. Machinowskiego takie ujęcie powyższej kwestii jest zgodne z podstawowymi założeniami derywacyjnej koncepcji wykładni prawa, gdzie wykładnia funkcjonalna, która odwołuje się do wartości przypisywanych racjonalnemu prawodawcy, ma charakter jedynie uzupełniający i korygujący rezultaty wykładni językowej.³¹

²⁶ J. Gwiazdomorski, *Międzyczasowe...*, s. 615

²⁷ T. Pietrzykowski, *Podstawy prawa...*, s. 41–42

²⁸ Art. 5 ustawy z dnia 20 lipca 2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych. (Dz. U. 2000 Nr 62, poz. 718)

²⁹ P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, C.H. Beck, 2013, s. 10.

³⁰ Ibidem, s. 10; jednakże wielu autorów wskazuje na niekonstytucyjność tego przepisu w aspekcie wywodzenia mocy wstecznej z celu przepisów prawnych, zob. ibidem, s. 12 wraz z podaną tam literaturą.

³¹ Ibidem, s. 10, zob. M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*,

Z tych powodów niedopuszczalne jest ustalenie wstecznego działania prawa na podstawie jego celu, a wbrew jego brzmieniu.³²

4. **Dalsze działania prawa dawnego** (ustawy dawnej) – reguła intertemporalna, która nakazuje stosować prawo dotychczasowe do zdarzeń i stosunków prawnych, które wystąpiły po zmianie prawa. W konsekwencji powyższa reguła prowadzi do dalszego stosowania uchylonych już przepisów prawnych na podstawie obowiązującego przepisu intertemporalnego.³³ Dalsze działanie prawa dawnego stanowi przeciwieństwo dla zasady opisanej w pkt. 2. Gdy z natychmiastowego działania nowej ustawy wywodziśmy obowiązek sięgania po nowe przepisy dla oceny skutków zdarzeń, które zostały zapoczątkowane przed ich wejściem w życie, tak omawiana reguła wyłącza możliwość stosowania nowych regulacji dla oceny danego stosunku prawnego na rzecz przepisów dotychczas obowiązujących. Stąd też wyłączeniu ulega podstawowa zasada *tempus regit actum*, ponieważ nie zostanie zastosowany przepis, który obowiązuje w chwili wystąpienia ocenianego faktu.

Prawo intertemporalne nie zostało w żaden sposób skodyfikowane. Podnosi się również, że ustanowienie aktu prawnego, który w sposób wyczerpujący regulowałby wszelkie techniki rozstrzygania wątpliwości intertemporalnych, jest praktycznie niemożliwe³⁴. Należy pamiętać, że przepisy przejściowe dotyczą w przeważającej mierze kwestii kazuistycznie określonych. Stąd ustawa, która miałaby kompleksowo uregulować sposoby rozstrzygnięć międzyczasowych, nie odpowiadałaby standardom stawianym współczesnym ustawodawstwom. Z tych względów każda zmiana prawa powoduje konieczność sięgania do regulacji przejściowych, które, powinny być, co do zasady, umieszczone w ustawach nowelizujących, ustawach o wejściu w życie lub w stosownych rozdziałach ustaw dopiero co ustanowionych. Stanem postulowanym jest stanowienie przepisów przejściowych w każdym przypadku, gdy jest to niezbędne. Jednak czasami ustawodawca pomija takie regulacje, co stanowi główne źródło problemów intertemporalnych. Natomiast brak przepisów przechodnich może doprowadzić do postawienia takiemu aktowi normatywnemu zarzutu niezgodności z art. 2 Konstytucji, a tym samym uznania go za niekonstytucyjny³⁵.

wyd. 5, LexisNexis, Warszawa 2010, s. 313 i nast.

³² P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks...*, s. 11 wraz z przywołanym orzecznictwem.

³³ T. Pietrzykowski, *Podstawy...*, s. 53.

³⁴ K. Osajda (red.), *Prawo intertemporalne prywatne. Komentarz do przepisów wprowadzających Kodeks cywilny*, Legalis.

³⁵ Wyrok TK z 9.06.2003 r., sygn. SK 12/03, Legalis.

Z art. 2 Konstytucji zostało wyprowadzone przez Trybunał Konstytucyjny wiele zasad, które odnoszą się także do zagadnień intertemporalnych. Pierwszą jest zasada zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawa. Wyraża się ona w pewności prawa, która pozwala podmiotom prawa na podejmowanie decyzji w oparciu o pełną znajomość przesłanek działania organów państwa i skutków prawnych tych działań.³⁶ Stąd ochronie konstytucyjnej podlega, po pierwsze, zaufanie obywateli do litery prawa, a po drugie, sposób jego interpretacji, przyjmowanej w procesie stosowania prawa przez organy państwa.³⁷ Natomiast zasadą odnoszącą się do sposobu konstruowania rozwiązań intertemporalnych jest zasada przyzwoitej legislacji, która wyznacza konstytucyjne standardy prawidłowości poczynań prawodawcy.³⁸ Trybunał Konstytucyjny w jednym ze swoich orzeczeń wskazał trzy założenia zgodności konstrukcji określonego przepisu prawa z wymaganiami poprawnej legislacji.³⁹ Po pierwsze – każdy przepis powinien być sformułowany w sposób pozwalający jednoznacznie ustalić, kto i w jakiej sytuacji podlega ograniczeniom. Po drugie – przepis powinien być na tyle precyzyjny, aby zapewnione były jego jednolita wykładnia i jednolite stosowanie. Po trzecie – przepis powinien być tak ujęty, aby zakres jego zastosowania obejmował tylko te sytuacje, w których działający racjonalnie ustawodawca zamierzał wprowadzić regulację ograniczającą korzystanie z konstytucyjnych wolności i praw.

Jednakże TK odniósł się w dosyć ciekawy sposób do sytuacji, gdy ustawodawca nie ustanowił przepisów intertemporalnych. Brak tej regulacji nie prowadzi od razu do luki w prawie, ponieważ zakres obowiązywania przepisu funkcjonalnie łączy się z jego stosowaniem w czasie. Stąd też taka sytuacja przesądza o rozstrzygnięciu wątpliwości intertemporalnych na rzecz bezpośredniego stosowania ustawy zmieniającej.⁴⁰ W konsekwencji nowa regulacja jest jedyną właściwą.

³⁶ Wyrok TK z 14.06.2000 r., sygn. P 3/00, Legalis. W innych orzeczeniach TK stwierdził, że w świetle zasady zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawa adresaci norm prawnych mają bowiem prawo zakładać, że treść obowiązującego prawa jest dokładnie taka, jak to zostało ustalone przez sądy, zwłaszcza gdy ustalenie to zostało dokonane przez Sąd Najwyższy – wyrok TK z 9.10.2001 r., sygn. SK 8/00, Legalis; wyrok TK z 6.03.2007 r., sygn. SK 54/06, Legalis.

³⁷ Wyrok TK z 6.03.2007 r., SK 54/06, Legalis.

³⁸ Zob. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polski. Komentarz.*, C.H. Beck, 2012 r., s. 38–43.

³⁹ Wyrok TK z 21.04.2009 r., K 50/07, Legalis.

⁴⁰ Wyrok TK z 11.04.1994 r., K 10/93, Legalis; wyrok TK z 1.07.2003 r., P 31/02, Legalis; w wyroku z 8.11.2006 r., K 30/06, Legalis stwierdzono: „Milczenie ustawodawcy co do reguły intertemporalnej należy uznać za przejaw jego woli bezpośredniego działania nowego prawa, chyba że przeciw jej zastosowaniu przemawiają ważne racje systemowe lub aksjologiczne. Reguły intertemporalne nie są niesporne, w związku z tym wysoce pożądane jest wyraźne rozstrzygnięcie sytuacji międzyczasowych przez ustawodawcę. Nie oznacza

Różnorodność problemów temporalnych zrodziła konieczność poszukiwania reguł międzyczasowych wspólnych dla danej dziedziny prawa. Wydaje się, że głównym powodem było dążenie do odnalezienia pewnych wzorców prawidłowych rozstrzygnięć intertemporalnych, które uzasadniałyby słuszność takich, a nie innych decyzji podejmowanych przez podmioty rozwiązujące zagadnienia intertemporalne. Źródłem konstruowania takich wzorców musiał być akt prawny uznany w danej dziedzinie za fundamentalny, gdyż tylko taki akt zawiera regulacje oddające całą istotę określonych kategorii stosunków prawnych. Na gruncie prawa cywilnego będzie to Kodeks cywilny i ustawa Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny (dalej PWKC).⁴¹ Ta ostatnia ustawa z racji posiadania znacznej ilości przepisów intertemporalnych, które globalnie odnoszą się do wszystkich kwestii objętych zakresem zastosowania Kodeksu cywilnego, musiała zostać uznana za kodyfikację *sui generis* tych stanów prawnych.⁴² Dodatkowo przypisuje się tej regulacji charakter generalny, który znajdzie zastosowanie w każdej sytuacji, gdy ustawodawca milczy przy dokonywaniu zmian w prawie cywilnym. Stosowanie tych norm uzasadnia się przede wszystkim istnieniem luki prawnej, którą trzeba usunąć przez mechanizm *analogii legis* lub *analogii iuris*.⁴³ Jednak wybór jednego ze wskazanych mechanizmów jest przedmiotem sporu w literaturze.

§ 2. Zasady ogólne prawa intertemporalnego dotyczące zobowiązań w PWKC

I. Zasady odnoszące się do wszystkich dziedzin prawa cywilnego

Reguły intertemporalne wynikające z PWKC⁴⁴ ujęte zostały w rozdziale III zatytułowanym „Przepisy przechodnie”. Podstawowa zasada, która odno-

to jednak, że brak przepisów przejściowych w każdym wypadku można kwalifikować jako naruszający art. 2 Konstytucji. Jeżeli zarzut naruszenia art. 2 Konstytucji na skutek braku regulacji intertemporalnej miałby się ostać, wówczas wnioskodawca musiałby wykazać, że ten brak powoduje naruszenie chociażby takich zasad konstytucyjnych, jak zasada bezpieczeństwa prawnego czy zasada ochrony praw nabytych, a dodatkowo nie znajduje uzasadnienia w potrzebie ochrony wartości konstytucyjnych.”

⁴¹ W uzasadnieniu uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 14 grudnia 1990 r., sygn. III PZP 20/90, Legalis, zostało stwierdzone, że w tej sytuacji należy zastosować zasady intertemporalne powszechnie przyjęte przy wejściu w życie przepisów prawa cywilnego. Zasady te nie są wprawdzie skodyfikowane, ale przyjmuje się, że wyrażone są w przepisach Kodeksu cywilnego (art. 3 K.C.), a zwłaszcza przepisach wprowadzających Kodeks cywilny.

⁴² K. Osajda (red.), *Prawo intertemporalne...*, op. cit., Legalis wraz z przywołanym orzecznictwem.

⁴³ M. Kłoda, *Prawo międzyczasowe prywatne*, Warszawa 2007, s. 235–236, który przedstawia spór doktryny w tym aspekcie.

⁴⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 94).

si się do każdej dziedziny prawa cywilnego, została ujęta w art. XXVI. Zgodnie z treścią tego przepisu „do stosunków prawnych powstałych przed wejściem w życie Kodeksu cywilnego stosuje się prawo dotychczasowe, chyba że przepisy poniższe stanowią inaczej”. Nie jest to zasada pozbawiona wyjątków, gdyż norma z art. XXVI sama zastrzega, że dalsze przepisy przejściowe mogą wprowadzać odmienne techniki rozstrzygania problemów międzyczasowych. W tym miejscu zaznaczyć trzeba, że celem PWKC było uregulowanie wszelkich kwestii związanych z wejściem obecnie obowiązującego Kodeksu cywilnego w życie. Jak już jednak zostało wielokrotnie zasygnalizowane, to właśnie z tych przepisów zostaną odtworzone pewne reguły o charakterze generalnym. Stąd też za każdym razem, gdy w przepisie PWKC będzie mowa o „Kodeksie cywilnym”, należy przez to rozumieć ustawę nową, a więc system prawny po stosownej zmianie. Głównym postulatem art. XXVI jest prymat prawa dotychczasowego nad prawem nowym w przypadku kolizji tych dwóch stanów prawnych. W konsekwencji, gdy po zmianie prawa wystąpi zdarzenie, które wpłynie na stosunek prawny ukształtowany przed tą zmianą, wówczas prawem właściwym dla oceny skutków tego zdarzenia będzie prawo dawne. Przepisy dotychczasowe, mimo że nie są już obowiązujące, to dzięki tej regule znajdą zastosowanie dla przeanalizowania danego zdarzenia prawnego. Odnosząc się do wcześniej opisanych w literaturze zasad prawa intertemporalnego, w art. XXVI została wyrażona reguła dalszego działania prawa dawnego. Stąd ustawa dawna, mimo że została uchylona, nadal może zostać wykorzystana do rozstrzygania wątpliwości intertemporalnych, gdyż dla oceny danego zdarzenia konieczne będzie zbadanie treści przepisów, wówczas obowiązujących.

Ustawodawca w rozdziale III PWKC umieścił również w art. LXIV regułę, która uzyskała miano klauzuli asekuracyjnej.⁴⁵ Zgodnie z treścią tego przepisu w razie wątpliwości, czy ma być stosowane prawo dotychczasowe, czy Kodeks cywilny (nowe prawo), stosuje się kodeks cywilny (nowe prawo). Uogólniając znaczenie powyższej normy, można dojść do wniosków, że w przypadku nierozwiązywalnego konfliktu o właściwość pomiędzy ustawą dawną a ustawą nową należy wybrać i zastosować ustawę nową. Bez wątplenia została wykorzystana tutaj zasada bezpośredniego działania ustawy nowej.⁴⁶ Jest to wybór dosyć oczywisty, gdyż w zasadzie prawo nowe zawsze ma być prawem lepszym, które w doskonalszy sposób ma zaspakajać potrzeby uczestników obrotu prawnego. Jednakże nie można zapominać o podstawowym warunku zastosowania tej regulacji, a więc istnienia nieusuwalnych wątpliwości. Oznacza to, że po art. LXIV

⁴⁵ K. Osajda (red.), *Prawo intertemporalne...*, op. cit., Legalis.

⁴⁶ *Ibidem*, komentarz do art. LXIV PWKC.

sięgnemy dopiero wówczas, gdy pozostałe zasady prawa intertemporalnego nie wskażą nam w sposób jasny i precyzyjny, które prawo należy w danej sytuacji zastosować. Rozstrzygając taki konflikt, należy wybrać prawo nowe, które będzie ostatecznie właściwe dla oceny określonych zdarzeń prawnych i ich skutków dla stosunków prawnych. W konsekwencji przepisy prawne obowiązujące po ingerencji ustawodawcy będą od tego momentu jedynymi dla oceny zdarzeń prawnych, które wpływają na treść stosunków prawnych powstałych nawet za obowiązywania prawa dawnego.

II. Reguły intertemporalne odnoszące się do prawa zobowiązań w PWKC

Do problemów intertemporalnych pojawiających się w stosunkach zobowiązaniowych bezpośrednio odnosi się art. XLIX i art. L. Konstrukcja językowa art. XLIX § 1 jest dosyć skomplikowana, gdyż zgodnie z jego literalnym brzmieniem do „zobowiązań, które powstały przed dniem wejścia w życie Kodeksu cywilnego, stosuje się przepisy tego kodeksu, jeżeli chodzi o skutki prawne zdarzeń, które nastąpiły po dniu wejścia kodeksu w życie, a które nie są związane z istotą stosunku prawnego”. Aby prawidłowo zdekodować zawarte w tym przepisie zasady prawa intertemporalnego, należy zauważyć trzy okoliczności:

1. Moment powstania zobowiązania;
2. Moment wystąpienia zdarzenia prawnego, który prowadzi do zmiany lub wygaśnięcia stosunku prawnego określonego w pkt. 1;
3. Charakter więzi pomiędzy tym zdarzeniem a stosunkiem zobowiązaniowym.

Oczywistym jest, że gdy dany stosunek prawny powstał już po zmianie prawa, to oceniamy go z punktu widzenia nowego prawa. Jeżeli zobowiązanie powstało i wygasło podczas obowiązywania prawa dawnego, wówczas jedynie to prawo jest właściwe do jego oceny. Takie założenia są naturalną konsekwencją zasady *tempus regit actum*. Jednakże art. XLIX dotyczy sytuacji, gdy dany stosunek zobowiązaniowy powstał przed ingerencją ustawodawcy w ówczesnie obowiązujący system prawa i trwa nadal. Pierwszorzędną czynnością jest ustalenie momentu powstania zobowiązania oraz chwili, w której występuje zdarzenie modyfikujące ten stosunek (np. wystąpienie wady rzeczy sprzedanej i związane z nim żądanie odstąpienia od umowy). Precyzyjne wskazanie tych dwóch okoliczności ma doniosłe znaczenie dla dalszych rozważań o prawie temporalnie właściwym. Jeżeli dane zdarzenie modyfikujące treść stosunku prawnego wystąpi jeszcze przed zmianą prawa, wówczas jedynym adekwatnym prawem będzie prawo

dotychczasowe. Natomiast sytuacja ulegnie diametralnej zmianie, gdy zdarzenie wystąpi po transformacji prawa.

Ustalenie relacji wskazanej w pkt. 3 prowadzi do dwóch wniosków:

1. Gdy zdarzenie prawne jest związane z istotą stosunku prawnego, nadal stosujemy prawo dotychczasowe;
2. Gdy zdarzenie nie jest związane z istotą stosunku prawnego, wówczas stosujemy nowe prawo.

Patrząc na treść art. XLIX § 1, w świetle powyższych twierdzeń i art. XXVI⁴⁷, od razu zauważalny jest motyw ustawodawcy, który w tym przepisie uregulował wyjątek od wcześniej przyjętej zasady. Podstawowym założeniem jest stosowanie zasady dalszego działania ustawy dawnej do analizy zdarzeń i ich skutków, które wystąpią nawet w momencie obowiązywania zmienionego prawa, ale ciągle dotyczącego ukształtowanego stosunku prawnego. Takie działanie dawnego prawa jest uzasadnione silnym związkiem konstrukcyjnym pomiędzy tym zdarzeniem a samym stosunkiem prawnym. Dla przełamania zasady stosowania prawa dotychczasowego konieczny jest brak tej szczególnej więzi, a więc gdy zdarzenie nie jest ściśle związane z właściwością tego stosunku. W takim stanie rzeczy należy już posługiwać się zasadą bezpośredniego działania ustawy nowej. Regulacje prawa nowego będą od tej chwili stanowić punkt odniesienia dla zakresu wpływu tego zdarzenia dla trwającego stosunku prawnego.

Ustawodawca uzależnia stosowanie prawa dawnego bądź nowego od wystąpienia cechy istotnego związku pomiędzy zdarzeniem a stosunkiem prawnym. Nabiera to większego znaczenia w przypadku, gdy zmiana prawa polega na usunięciu regulacji danego zobowiązania z porządku prawnego. W takim przypadku, gdy dany stosunek prawny trwa nadal, a wystąpi zdarzenie związane z jego istotą, wówczas naturalnym jest korzystanie z unormowania, które takie zdarzenie przewiduje. Jeżeli natomiast wystąpi zdarzenie niezwiązane z istotą tego stosunku prawnego, to brak uregulowania tego stosunku w nowym porządku prawnym nie stoi na przeszkodzie dla rozstrzygnięcia takiego problemu intertemporalnego. Z natury rzeczy zdarzenia niezwiązane konstrukcyjne z danym stosunkiem prawnym są wspólne dla wszystkich stosunków cywilnoprawnych danego rodzaju (np. potrącenie).

⁴⁷ J. Gwiazdomorski, *Międzyczasowe prawo...*, cz. I., op. cit., s. 626 oraz K. Osajda (red.), *Prawo intertemporalne...*, komentarz do art. XLIX, op. cit., Legalis wskazują, że nie jest możliwe stosowanie w tej materii art. XXVI, gdyż nie dotyczy on stosunków zobowiązaniowych, a więc tych, w których występuje *unctim* pomiędzy zdarzeniem prawnym a treścią tego stosunku. Podstawą do wyinterpretowania zasady dalszego działania ustawy dawnej ma być pośrednio wynikający z art. XLIX § 1 wniosek, iż w razie braku zastosowania ustawy nowej należy sięgnąć po ustawę dotychczasową.

Interesująca kwestia powstaje przy kwalifikacji, użytego w art. XLIX § 1 terminu „zobowiązanie”. Problematyczny wydaje się wybór prawa – dawnego albo nowego – które ma przesądzać o tym, czy mamy do czynienia ze stosunkiem zobowiązaniowym, czy też nie. Problem powstanie wówczas, gdy między ustawą dotychczasową a ustawą nową istnieje rozbieżność, co do właściwości stosunków zobowiązaniowych. Doprowadzi to do konieczności wskazania prawa odpowiedniego do przesądzenia o naturze danego stosunku prawnego.⁴⁸ Uważam, że treść art. XLIX § 1 jednoznacznie rozstrzyga tę kwestię. Ustawodawca posłużył się zwrotem „do zobowiązań, które powstały przed dniem wejścia w życie Kodeksu cywilnego”. Otóż żeby pewien stosunek prawny mógł być zaliczany do zobowiązań, musiał być za taki uważany na gruncie prawa dotychczasowego. Należy zwrócić uwagę, że nowe prawo ma służyć do oceny zdarzenia, które wpływa na treść lub samo istnienie stosunku, który pierwotnie już był uznany za zobowiązanie. W sytuacji, gdy to nowe prawo ma decydować o tym, czy dany stosunek ukształtowany za obowiązywania poprzedniego prawa jest albo nie jest stosunkiem zobowiązaniowym, doprowadzamy do naruszenia jednego z filarów demokratycznych porządków prawnych, a więc zasady *lex retro non agit*, gdyż nie ma tutaj stosownego uzasadnienia dla takich działań.

Rozstrzygając o treści normy z art. XLIX § 1 PWKC, nie sposób zapomnieć o ustaleniu znaczenia pojęcia związania z istotą stosunku prawnego. Obecnie dominujący jest pogląd, że chodzi tu wyłącznie o takie zdarzenia, które są właściwe dla określonego stosunku prawnego ze względu na takie ukształtowanie jego treści przez wolę stron albo przepisy prawa (np. odwołanie darowizny, rękojmia w umowie sprzedaży).⁴⁹ Znacznie trudniej jest ustalić tę cechę w stosunkach prawnych wynikających z czynów niedozwolonych. Zwłaszcza, gdy dany delikt wywołuje z upływem czasu coraz to nowe skutki (np. potrącenie przechodnia → ciężkie obrażenia ciała → śmierć przechodnia). Sprawa komplikuje się jeszcze bardziej, gdy poszczególne skutki zaczną się ujawniać dopiero po zmianie prawa. Bez wątplenia treść stosunku prawnego będzie w głównej mierze kształtowana przez rodzaj i dolegliwość skutków wystąpienia danego deliktu na dotychczasowe interesy poszkodowanego (choćby przez zwiększenie doznanej szkody lub krzywdy). Stąd wystąpienie kolejnych konsekwencji w sposób bezpośredni modyfikuje istniejący już stosunek prawny. Jeżeli delikt wystąpi w momencie obowiązywania dawnego prawa, natomiast jego skutki powstaną po wejściu w życie nowego prawa, problemem będzie wskazanie prawa

⁴⁸ Przegląd stanowisk w K. Osajda (red.), *Prawo intertemporalne...*, op. cit., *komentarz do art. XLIX*, Legalis.

⁴⁹ J. Gwiadomorski, *Międzyczasowe prawo prywatne cz. II*, Nowe Prawo Nr 7–8 z 1965 r., s. 762–764.

właściwego dla tego stosunku prawnego. Kwalifikacja skutków jako związanych z istotą stosunku prawnego będzie miało decydujące znaczenie przy wyborze odpowiedniego zespołu przepisów. Jednakże następstwa prawne czynu niedozwolonego, w zasadzie, mają charakter zdarzeń faktycznych, lecz relewantnych prawnie. Jak przy stosunkach o charakterze kontraktowym łatwo jest dostrzec tę cechę ze względu na funkcjonalne powiązanie zdarzeń prawnych z konstrukcją normatywną tego stosunku, tak przy deliktach należy zwrócić uwagę na powiązania kauzalne. Stąd też będziemy mogli stwierdzić, że dane zdarzenie wykazuje istotny związek ze stosunkiem prawnym, gdy między nimi wystąpi relewantna relacja przyczynowa.⁵⁰ Ustalenie istotnego związku pomiędzy zdarzeniem prawnym a stosunkiem prawnym pozwala przesądzić o właściwym prawie. W takich sytuacjach zawsze będziemy sięgać po przepisy dawne.

III. Zdarzenia niezwiązane z istotą stosunku prawnego

Ustawodawca w art. XLIX § 2 i 3 przedstawił katalog zdarzeń, których wystąpienie zawsze łączy się z koniecznością zastosowania nowej regulacji prawnej. Jednakże aby mówić o korzystaniu z zasady bezpośredniego działania ustawy nowej, wskazane zdarzenie musi wystąpić po zmianie prawa. Stąd też nieistotny będzie okres trwania tego zdarzenia (np. pozostawanie w zwłóce), bowiem jedyną liczącą się okolicznością będzie moment jego wystąpienia (np. pierwszy dzień zwłoki). Ta chwila przesądzi o prawie temporalnie właściwym dla oceny skutków tego zdarzenia.

W art. XLIX § 2 i 3 wskazano, że przepisy nowego prawa stosuje się do oceny następujących zdarzeń:

- 1) Przejście praw i obowiązków;
- 2) Odnowienie;
- 3) Potrącenie;
- 4) Niemożliwość świadczenia;
- 5) Wygaśnięcie lub zmiana zobowiązania;
- 6) Skutki niewykonania zobowiązania;
- 7) Zwłoka wierzyciela.

Cechą wspólną tej kategorii zdarzeń jest możliwość ich wystąpienia w każdym rodzaju stosunków zobowiązaniowych niezależnie od źródła powstania, charakteru oraz treści.

⁵⁰ J. Gwiadomorski, *Glosa do orzeczenia SN z 2 czerwca 1967 r.*, sygn. III PRN 38/67, *Nowe Prawo* nr 2 z 1968 r.

Wnikliwszego scharakteryzowania wymagają zdarzenia skutkujące przejściem praw i obowiązków, niemożliwością świadczenia oraz zmianą lub wygaśnięciem zobowiązania.

Bez wątpienia do ogólnie nazwanego zbioru zdarzeń prowadzących do przejścia praw i obowiązków należy zaliczyć takie instytucje (zdarzenia) prawa zobowiązań, jak:

- 1) Przelew wierzytelności (509–517 k.c.);
- 2) Wstąpienie osoby trzeciej w prawa zaspokojonego wierzyciela (518 k.c.);
- 3) Przejęcie długu (519–525 k.c.).

Do powyższego zbioru nie można zaliczyć śmierci jednej ze stron stosunku zobowiązaniowego. Nie tylko z tego względu, że taka sytuacja będzie regulowana przepisami prawa spadkowego (922 k.c.), ale także niezbędne będzie odwoływanie się do innych regulacji w celu wskazania, czy dane prawo ma charakter dziedziczny, czy też nie, bowiem samo istnienie ścisłej osobistej więzi, która nie pozwala na sukcesję danego prawa majątkowego, będzie wynikać z jego istoty (natury lub właściwości). Ponadto jest to cecha, która nie poddaje się temporalnemu wartościowaniu, ponieważ istnieje od momentu powstania danego stosunku prawnego albo od tego momentu w ogóle jej nie ma. Wskazana okoliczność nie musi być normatywnie potwierdzona, aby ją uwzględnić.⁵¹

Niemożliwość świadczenia występuje w dwóch rodzajach. Z jednej strony możemy ją klasyfikować jako niemożliwość pierwotną (387 k.c.), gdy świadczenie od samego początku istnienia zobowiązania nie może być spełnione. Z drugiej natomiast strony niemożliwość może być określana jako następcza (475 i 495 k.c.), gdy świadczenie nie jest możliwe do spełnienia po powstaniu zobowiązania. Patrząc na powyższy podział w świetle art. XLIX § 2 PWKC, mowa jest wyłącznie o niemożliwości następczej. Niemożliwość pierwotna zawsze będzie oceniana przez przepisy prawa dotychczasowego i to nie dlatego, że będzie uznana jako wykazująca istotne więzi ze stosunkiem prawnym, gdyż taki wniosek jest błędny, ale z tego względu, że ten rodzaj niemożliwości spełnienia świadczenia zawsze występuje w momencie powstania zobowiązania. Stąd właściwe będzie prawo, które obowiązywało w chwili wykreowania zobowiązania, którego świadczenie jest niemożliwe do zrealizowania. Innymi słowy, moment powstania zobowiązania jest zarazem chwilą wystąpienia niemożliwości pierwotnej. Inaczej

⁵¹ Zgodnie z art. 356 § 1 k.c. wierzyciel może żądać osobistego świadczenia dłużnika tylko wtedy, gdy to wynika z treści czynności prawnej, z ustawy albo z właściwości świadczenia. Natomiast art. 645 § 1 k.c. wskazuje, że umowa o dzieło, której wykonanie zależy od osobistych przymiotów przyjmującego zamówienie, rozwiązuje się wskutek jego śmierci lub niezdolności do pracy.

sytuacja przedstawia się przy niemożliwości następczej, która może wystąpić po upływie pewnego okresu od powstania zobowiązania. Taka cecha konstrukcyjna tego rodzaju niemożliwości pozwala na różne temporalne wartościowanie tych zdarzeń. Wskutek tego do stosunku prawnego będziemy mogli stosować prawo dotychczasowe, natomiast do zdarzenia skutkującego powstaniem niemożliwości następczej, które wystąpiło po zmianie prawa, będziemy stosować prawo nowe, zgodnie z treścią art. XLIX PWKC.

Analiza katalogu zawartego w art. XLIX PWKC wskazuje na to, że do oceny skutków zdarzeń prowadzących do wygaśnięcia lub zmiany stosunku prawnego, które nie są związane z jego istotą, stosujemy nowe prawo. Jednakże już w samym katalogu wskazanym w art. XLIX § 2 PWKC zostały wymienione zdarzenia, które powodują wygaśnięcie stosunku prawnego (potrącenie, odnowienie) oraz jego zmianę (przejście praw i obowiązków). Wyjście z takiego założenia pozwoli na odszukanie kolejnych zdarzeń, których wystąpienie powoduje konieczność stosowania nowego prawa do ukształtowanego stosunku prawnego, a które nie mogą być zaliczone do wcześniejszych kategorii.

Zdarzeniem prowadzącym do zmiany stosunku prawnego, ale niebędącym związanym z przejściem praw lub obowiązków jest:

- 1) Zawarcie przez strony stosownej umowy uzupełniającej lub modyfikującej istniejący pomiędzy nimi stosunek (art. 77 k.c.);
- 2) Wystąpienie nadzwyczajnej zmiany okoliczności (klauzula *rebus sic stantibus*, art. 357¹ K.c.);
- 3) Waloryzacja świadczenia pieniężnego (art. 358¹ k.c.).

Jeżeli natomiast chodzi o wygaśnięcie zobowiązań, to katalog ten może zostać wzbogacić o takie zdarzenia, jak:

- 1) Świadczenie w miejsce wykonania (*datio in solutum*, 453 k.c.);
- 2) Skuteczne złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego; (art. 467–470 k.c.);
- 3) Zwolnienie z długu (art. 508 k.c.);
- 4) Rozwiązanie umowy;
- 5) Ziszczenie się warunku rozwiązującego lub nadejście terminu końcowego;
- 6) Orzeczenie sądu rozwiązujące dotychczasową umowę (art. 357¹ k.c.).

Wystąpienie powyższych zdarzeń, które nie są związane z istotą trwającego stosunku prawnego, po zmianie stanu prawnego powoduje konieczność sięgnięcia po nowe regulacje prawne. Omówiona wyżej problematyka prawa właściwego dla oceny zdarzeń niezwiązanych z istotą stosunków zobowiązaniowych

jest pierwszym wyjątkiem od generalnej zasady, że do oceny stosunków prawnych stosujemy prawo dotychczasowe.

IV. Szczególny charakter rozwiązań intertemporalnych dla zobowiązań o charakterze ciągłym

Zasada ogólna wskazuje, że do zobowiązań, które istnieją w momencie zmiany prawa, stosujemy nadal przepisy dotychczasowe. Jednakże w art. L PWKC został uregulowany wyjątek dotyczący pewnych typów stosunków zobowiązaniowych. W świetle tego przepisu nowe prawo stosujemy do istniejących przed zmianą prawa stosunków powstałych z umów:

- 1) Kontraktacji;
- 2) Najmu;
- 3) Dzierżawy;
- 4) Rachunku bankowego;
- 5) Ubezpieczenia;
- 6) Renty;
- 7) Dożywocia.

Oznacza to, że w przypadku stosunków wykreowanych przez te rodzaje umów należy zastosować zasadę bezpośredniego działania ustawy nowej. Zebranie takich typów umów w jednym katalogu nie jest przypadkowe, ponieważ wykazują one pewne cechy wspólne. Dla każdej z nich bardzo istotny jest upływ czasu, który wpływa na rozmiar i treść świadczenia. Ustawodawca przedstawił katalog zobowiązań o charakterze ciągłym. Szczególnie istotne jest to, że dla tego rodzaju zobowiązań zostało uczynione odstępstwo od generalnej zasady dalszego działania ustawy dotychczasowej. Jak się wydaje, uzasadnione jest to specyfiką zobowiązań o charakterze trwałym. Bez tego wyjątku skutki zmiany stanu prawnego byłyby znacznie odsunięte w czasie.⁵² Do chwili wygaśnięcia ukształtowanych w poprzednim stanie prawnym zobowiązań ciągłych musielibyśmy nadal stosować prawo dotychczasowe. Nie można zapominać, że zobowiązania trwałe dotyczą w szczególności bezterminowych stosunków prawnych. Stąd rodzi się pewne ryzyko w konieczności dalszego stosowania prawa dotychczasowego, mimo że już od wielu lat nie jest prawem obowiązującym. Taka sytuacja znacznie komplikowałaby obrót prawny. Aby zapobiec takiemu obrotowi sprawy, ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie powyższej reguły, która do zobowiązań ciągłych nakazuje stosować od razu ustawę nową. W literaturze istnieje spór co do tego, czy wskazany katalog ma charakter zamknięty, czy otwarty.⁵³ Nie można zapomnieć rów-

⁵² J. Gwiazdomorski, *Międzyczasowe...*, cz. 2, s. 761–762.

⁵³ K. Osajda, *Prawo...*, komentarz do art. L, Legalis.

nież o tym, że *exceptiones non sunt extendendae*. Jednakże nie można tracić z oczu celu powyższych rozważań. Zmiana prawa dokonywana bez przepisów przejściowych zawsze prowadzi do konfliktu prawa w czasie, który należy jak najszybciej rozstrzygnąć, gdyż nie jest to sytuacja odpowiadająca standardom demokratycznego państwa prawa. Aby rozwiązanie problemu intertemporalnego było prawidłowe, musi odpowiadać wartościom, jakimi kieruje się racjonalny prawodawca. Źródłem poznania tych wartości są właśnie przepisy rozdziału trzeciego ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny. Stąd też rozstrzygając w przyszłości problemy intertemporalne związane z zobowiązaniami o charakterze ciągłym, ze względu na brak właściwych przepisów przejściowych, należy pamiętać o art. L PWKC i wynikającej z niego regule ogólnej, że ten typ stosunków zobowiązaniowych powinien zawsze być oceniany przez prawo nowe. Omawiane правило intertemporalne jest jedynym pewnym punktem odniesienia w sytuacji, gdy przedmiotem konfliktu w czasie jest zobowiązanie ciągłe, a ustawodawca nie ustanowił żadnych przepisów przechodnich. Ponadto przepisy prawa intertemporalnego zawarte w PWKC stosuje się do innych aktów prawnych, jeżeli nie zawierają one własnych przepisów prawa przejściowego.⁵⁴

Z tego punktu widzenia w pewnym sensie kazuistyczna treść art. L jest jedynie punktem wyjścia dla rozważań bardziej ogólnych, które mają umożliwić rozwiązanie kwestii intertemporalnej, nieusuniętych przez samego ustawodawcę. Należy także pamiętać, że od 1964 r. Kodeks cywilny został wzbogacony o nowe umowy, które wówczas nie były znane, np. leasing. Błędem byłoby odmówienie stosowania reguły wynikającej z art. L do tej umowy tylko dlatego, że nie została w nim wymieniona.⁵⁵

§ 3. Reguły intertemporalne stosowane w praktyce przez ustawodawcę

W tej części opracowania analizie zostanie poddana treść przepisów przejściowych zamieszczanych w ustawach zmieniających Kodeks cywilny w interesującej nas materii prawa zobowiązań. Spośród wszystkich nowelizacji Kodeksu cywilnego zostały wybrane jedynie te ustawy, które miały przepisy przejściowe. Próba ustalenia stanowiska ustawodawcy przy rozwiązywaniu problemów intertemporalnych w konkretnych przypadkach w połączeniu z wnioskami wynikającymi z PWKC zbliży nas do ustalenia prawidłowego schematu usuwania wątpliwości międzyczasowych.

⁵⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2004 r., sygn. V CK 339/03, Legalis.

⁵⁵ Tak także K. Osajda, *Prawo..., komentarz do art. L*, Legalis.

I. Waloryzacja sądowa – art. 3581 § 3 k.c.

Instytucja waloryzacji zobowiązań pieniężnych została dodana do Kodeksu cywilnego ustawą z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (dalej ZmKCU z 1990 r.).⁵⁶ Rozstrzygnięcia intertemporalne zostały określone w art. 12 tej ustawy.

Art. 12 1.⁵⁾ Do zobowiązań pieniężnych powstałych przed dniem 30 października 1950 r. stosuje się przepisy dotychczasowe.

2. Do zobowiązań pieniężnych powstałych od dnia 30 października 1950 r., jeszcze nie przedawnionych i nie wykonanych do dnia wejścia w życie niniejszej ustawy, stosuje się art. 358¹ § 3 Kodeksu cywilnego tylko do świadczeń w części nie wykonanej.

W art. 12 ustawodawca w sposób bezpośredni wskazał granicę czasową rozstrzygającą o temporalnej właściwości prawa. Podstawowym kryterium rozstrzygającym, które prawo będziemy stosować, jest moment powstania danego zobowiązania pieniężnego. Wskazana została data 30 października 1950 r. Nie jest ona przypadkowa, ponieważ w tej dacie nastąpiła zmiana systemu pieniężnego.⁵⁷ Zgodnie z art. 8 tej ustawy wszelkie zobowiązania publicznoprawne i prywatnoprawne ulegają w dniu 30 października 1950 r. z mocy prawa przeliczeniu na nowe jednostki pieniężne w sposób w tej ustawie określony. Bez wątplenia nakaz stosowania prawa dotychczasowego, które nie przewidywało możliwości waloryzacji, w tym orzeczeniu sądu jest wyrazem uznania trwałości raz ukształtowanych stosunków prawnych. Waloryzacja jako instytucja pozwalająca na modyfikację treści zobowiązania ma działać wyłącznie na przyszłość. Z tych względów, jak się wydaje, akceptując taką wartość, jak bezpieczeństwo i stabilność obrotu prawnego, ustawodawca wyłączył możliwość przywrócenia wartości ekonomicznej tych zobowiązań pieniężnych. Jednakże taka reguła intertemporalna działała ze szkodą dla właścicieli przedwojennych obligacji Skarbu Państwa, bowiem przez niemożliwość stosowania waloryzacji sądowej posiadali oni prawo podmiotowe, które zostało wyczerpane z treści i ekonomicznej wartości. Z tych względów Trybunał Konstytucyjny uznał art. 12 ust. 1 ZmKCU z 1990 r. w zakresie, w jakim ogranicza dostęp do waloryzacji sądowej (art. 358¹ § 3 k.c.) w odniesieniu do zobowiązań pieniężnych powstałych przed dniem 30 października 1950 r., wynikających z obligacji emitowanych przez Skarb Państwa

⁵⁶ Dz. U. Nr 55, poz. 321.

⁵⁷ Ustawa z dnia 28 października 1950 r. o zmianie systemu pieniężnego (Dz. U. Nr 50, poz. 459, z 1958 r. Nr 72, poz. 356 i z 1982 r. Nr 7, poz. 56). Do obrotu została wprowadzona jednostka pieniężna o nazwie złoty, która dzieliła się na 100 groszy.

za niezgodny z Konstytucją.⁵⁸ W tym zakresie art. 12 ust. 1 utracił moc obowiązującą w dniu 11 maja 2008 r. Jednak w powyższym orzeczeniu TK występuje pewna niespójność, ponieważ stwierdzono, że ustawa o zmianie systemu pieniężnego z 1950 r. jako akt denominacyjny wywołuje nieodwracalne skutki prawne i ekonomiczne, a więc nie powinna już ingerować w wysokość zobowiązań pieniężnych wówczas ukształtowanych. Tę nieścisłość zauważył Sąd Najwyższy, który uznał, że najwłaściwszym sposobem częściowego odwrócenia tego skutku i ukształtowania sytuacji prawnej właścicieli obligacji w sposób pożądany z punktu widzenia standardów konstytucyjnych jest ustanowienie odpowiedniej regulacji ustawowej.⁵⁹

Natomiast w treści art. 12 ust. 2 ZmKCU z 1990 r. została w dość interesujący sposób wyrażona zasada bezpośredniego działania ustawy nowej. Takie stanowisko ustawodawcy wynika z właściwości waloryzacji – korzystanie z tej instytucji do stosunków zobowiązaniowych, na których treść wpływ nadal ma wierzyciel, a więc do stosunków jeszcze niewykonanych albo nieprzedawnionych na dzień 1 października 1990 r. (chwila wejścia w życie ZmKCU z 1990 r.). Stąd też te dwie okoliczności decydują o możliwości zastosowania ustawy nowej, a tym samym waloryzacji sądowej. W sytuacji gdy roszczenie nie będzie przedawnione, ale za to zostanie w części wykonane, waloryzacja będzie dopuszczalna jedynie co do pozostałej części. Natomiast pośrednio ustawodawca aprobejuje stosunki w pełni ukształtowane. Ustawodawca wyłączył możliwość waloryzacji zobowiązań pieniężnych wykonanych lub przedawnionych, co oznacza, że nie pozwolił na ingerowanie w ustabilizowane relacje prawne. Zrzeczenie się natomiast zarzutu przedawnienia nie ma znaczenia w świetle powyższych przesłanek, ponieważ nie powoduje usunięcia przeszkody w postaci przedawnienia roszczenia.⁶⁰

⁵⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 kwietnia 2007 r., sygn. SK 49/05, *Legalis*.

⁵⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 2009 r., sygn. I CSK 331/08, *Legalis*. Wskazano również, że zawarta w uzasadnieniu wyroku z dnia 24 kwietnia 2007 r., SK 49/05, motywacja niezgodności art. 12 ust. 1 ustawy nowelizującej z Konstytucją wyraźnie sugeruje możliwość waloryzacji świadczeń pieniężnych także z powodu utraty ich wartości wskutek oddziaływania przepisów powoływanego dekretu oraz ustawy o zmianie systemu pieniężnego. Dokonywanie waloryzacji w tym zakresie pozostawałoby jednak, jak już wspomniano, w zdecydowanej sprzeczności z zajęтым w omawianym wyroku stanowiskiem o nieodwracalności skutków oddziaływania wspomnianych przepisów, a ta, tkwiąca w tym wyroku sprzeczność, mogłaby być źródłem bardzo poważnych trudności przy rozstrzyganiu przez sądy o waloryzacji świadczeń pieniężnych na żądanie właścicieli przedwojennych obligacji.

⁶⁰ Wyrok SN z dnia 30 listopada 2000 r., sygn. IV CKN 69/00, *Lex* nr 548773.

Powyższe rozważania należy uzupełnić o treść art. 13 ZmKCU z 1990 r., który wskazuje kategorię zobowiązań pieniężnych, do których nie będzie możliwe zastosowanie waloryzacji sądowej. Zgodnie z jego treścią przepisów art. 12 ust. 2 ZmKCU oraz art. 358¹ § 3 k.c. nie stosuje się do kredytów bankowych oraz kwot zdeponowanych na rachunkach bankowych, jak również do kredytów i pożyczek o charakterze socjalnym. Reguła wynikająca z analizowanego przepisu, z uwzględnieniem orzeczenia TK, w pełni pokrywa się z postulatem wyrażonym w art. XLIX § 2 PWKC.

II. Odsetki maksymalne – art. 359 § 2¹–2³ k.c.

Ustawą z dnia 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw (dalej ZmKCU z 2005 r.)⁶¹ została wprowadzona regulacja maksymalnej wysokości odsetek zastrzeżonych w treści czynności prawnej. Od tej pory wysokość odsetek nie może w stosunku rocznym przekraczać czterokrotnej wysokości stopy kredytu lombardowego Narodowego Banku Polskiego. Wprowadzenie przez ustawodawcę takiego ograniczenia bez wątpienia wpłynęło na treść stosunków prawnych trwających w chwili zmiany prawa. Ustawodawca zamieścił w tej ustawie nowelizującej przepis przechodni o następującej treści:

Art. 5 Przepisy ustawy stosuje się do czynności prawnych dokonywanych po jej wejściu w życie.

Zgodnie z art. 6 ZmKCU z 2005 r. ustawa miała wejść w życie po upływie sześciu miesięcy od jej ogłoszenia, czyli nową regulację należy stosować od 20.02.2006 r. Ustawodawca wskazał na wartości nadrzędne przy zmianie prawa, jakimi są bezpieczeństwo obrotu oraz stabilność i trwałość raz ukształtowanych stosunków zobowiązaniowych. Powyższa reguła intertemporalna jest potwierdzeniem podstawowej zasady prawa międzyczasowego – *tempus regit actum*. Treść czynności prawnych pod względem wysokości zastrzeżonych odsetek będzie kontrolowana przez przepisy prawa obowiązujące w chwili jej dokonania. Datą rozgraniczającą zastosowanie prawa dotychczasowego, które nie zawiera ograniczeń co do wysokości odsetek, a prawa nowego regulujących dopuszczalną ich wysokość jest 21.02.2006 r. Wszelkie czynności prawne zastrzegające w swoich postanowieniach odsetki dokonane do dnia 20.02.2006 r. będą oceniane według prawa dotychczasowego. W konsekwencji strona stosunku prawnego w celu obrony przed rażąco wygórowanymi odsetkami będzie musiała szukać

⁶¹ Dz. U. z 2005 r., Nr 157, poz. 1316.

środków ochrony w przepisach dotychczasowych. W przeważającej mierze będzie to żądanie uznania nadmiernych odsetek za nieważne ze względu na sprzeczność z zasadami współżycia społecznego na podstawie art. 353¹ w zw. z art. 58 § 1 lub art. 58 § 2 k.c.⁶² Jednakże uregulowanie dopuszczalnej wysokości odsetek zastrzeżonych w czynności prawnej nie pozostaje bez wpływu na dotychczasowe stosunki prawne. Przepisy ograniczające maksymalną stopę odsetkową mogą stanowić jedno z kryteriów oceny dopuszczalności takich odsetek umownych w świetle swobody kształtowania treści stosunku prawnego.⁶³ Toteż czterokrotna wartość kredytu lombardowego może stanowić wskazówkę dla określonego wzorca kontroli, który łącznie z uwzględnieniem całokształtu uregulowanego stosunku prawnego pozwoli na uznanie, czy określona wartość odsetek umownych narusza art. 353¹ k.c., czy też mieści się w jego granicach. Warto również zaznaczyć, że ograniczenia wysokości odsetek umownych znajdą zastosowanie do stosunków prawnych uregulowanych przed wejściem w życie ZmKCU z 2005 r., jeżeli po tej dacie treść tych stosunków zostanie wzbogacona o odsetki. Zmiana treści tych czynności prawnych będzie właśnie tym zdarzeniem, do którego należy zastosować przepisy obowiązujące w chwili jego wystąpienia. Powyższy wniosek prowadzi do uznania, że w działalności ustawodawcy występuje pewna konsekwencja działania, która nawiązuje do art. XLIX § 2 PWKC.

III. Wzorce umowne, zawieranie umów na odległość i poza lokalem przedsiębiorcy oraz odpowiedzialność za produkt niebezpieczny

Od dnia 1 lipca 2000 r. został do polskiego porządku prawnego wdrożony system ochrony konsumenta. W tej dacie weszła w życie ustawa z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (dalej *OchrKonU*).⁶⁴ Wprowadziła ona szereg zmian również w samym Kodeksie cywilnym. W ustawie uregulowano kwestie zawierania umów przez konsumentów na odległość oraz poza lokalem przedsiębiorstwa. Znowelizowano także przepisy regulujące wzorce umowne w Kodeksie cywilnym. Wprowadzona w art. 384–385⁴ k.c. regulacja stworzyła system ochrony konsumenta przed klauzulami abuzywnymi. Niewątpliwie powyższe unormowania diametralnie zmieniały sposób i treść zawieranych z konsumentami umów. Oznacza to, że ustawodawca rozważnie musiał uregulować kwestie intertemporalne. Reguła intertemporalna, rozstrzygająca

⁶² P. Machnikowski, [w:], E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks...*, s. 579.

⁶³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2007 r., sygn. IV CSK 320/07, Legalis.

⁶⁴ Dz. U. z 2012 r. poz., 1225.

od kiedy nowe prawo znajdzie zastosowanie do trwających stosunków prawnych z udziałem konsumentów, została określona w art. 21 OchrKonU. Zgodnie z tym przepisem:

Przepisy art. 1–17 OchrKonU oraz art. 384–385⁴ k.c. stosuje się do umów zawartych i nie wykonanych w dniu wejścia w życie ustawy.

Ponownie stosowanie przepisów nowych (klauzule niedozwolone, zawieranie umów na odległość i poza lokalem przedsiębiorstwa) zostało uzależnione od spełnienia się dwóch przesłanek, które mają rozgraniczać stany ukształtowane i zamknięte od trwających sytuacji prawnych. Nowe regulacje znajdują zastosowanie do ukształtowanych stosunków prawnych, które do dnia 1 lipca 2000 r. nie zostały wykonane. Stosowanie reguły bezpośredniego działania ustawy nowej ze wszelkimi wynikającymi z niej konsekwencjami obwarowano jednak zastrzeżeniami, które precyzyjnie uniemożliwiają wyciąganie jakichkolwiek wniosków o retroaktywności tej regulacji. Takie działanie dowodzi, że ustawodawca respektuje sfinalizowane stosunki prawne.

Jednakże należy zauważyć, że umowy zawierane z konsumentami, w zasadzie, mają charakter jednorazowy. W tych umowach czynnik czasu nie odgrywa większego znaczenia. Skutki umów konsumenckich od razu ulegają pełnemu skonsumowaniu, które prowadzi do wygaśnięcia węzła obligacyjnego pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą. Stąd posiłkując się przepisami PWKC, uznalibyśmy, że do umów trwających w chwili zmiany stanu prawnego będziemy stosować nadal przepisy dotychczasowe, a więc pozbawione sformalizowanej ochrony przed klauzulami niedozwolonymi. W powyższym przypadku ustawodawca zdecydował się na radykalną ingerencję w istniejące stosunki zobowiązaniowe, które nie zostały wykonane do 1 lipca 2000 r. Takie działanie ustawodawcy może znaleźć uzasadnienie w kilku argumentach. Po pierwsze, konsument w obrocie prawnym jest stroną słabszą. Stąd uzasadnione jest dążenie ustawodawcy do jak najszybszego wdrożenia środków ochrony konsumenta przed działaniami przedsiębiorcy, które mogą zniweczyć równowagę pomiędzy nimi w zakresie praw i obowiązków. Po drugie, skorzystanie z reguły dalszego stosowania prawa dawnego do niewykonanych stosunków prawnych w chwili wejścia nowej regulacji doprowadziłoby do nieracjonalnego zróżnicowania dostępu do środków ochrony prawnej przez samych konsumentów. Konsument, który zawarł umowy przed 1 lipca 2000 r., w razie wystąpienia klauzul abuzywnych musieliby dochodzić swoich praw na drodze stosownego powództwa opartego na art. 58 § 2 w zw. z art. 353¹ k.c., gdy na rzecz konsumentów zawierających umowy po

tej dacie przemawiałby już art. 385¹ k.c.⁶⁵ Powyższa reguła intertemporalna jest konieczna, gdyż tworzy wyjątek od przyjętej w PWKC zasady, że do istniejących stosunków prawnych stosujemy prawo dotychczasowe. Gdyby w ustawie nowelizującej zabrakło powyżej omówionej regulacji, wskazane rozstrzygnięcie byłoby zgoła odmienne, chyba że mielibyśmy do czynienia ze stosunkiem o charakterze trwałym, ponieważ do nich zawsze stosujemy prawo nowe.

Omawiana ustawa zawiera również regulacje dotyczące wcześniej nie-
normowanej odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny. Zgodnie z art. 22 OchrKonU:

„Przepisów Kodeksu cywilnego o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny nie stosuje się, jeżeli produkt został wprowadzony do obrotu krajowego przed dniem wejścia w życie ustawy”.

Ponownie kompilacja chwili wejścia w życie ustawy (1 lipca 2000 r.) oraz momentu wprowadzenia produktu niebezpiecznego do obrotu przesądza o temporalnej właściwości prawa w stosunku do aktualnych sytuacji prawnych. *A contrario*, zgodnie z dyspozycją tego przepisu nowe prawo stosuje się jedynie do zdarzeń, które nastąpiły po dacie jego wejścia w życie, stąd do szkody wyrządzonej produktem niebezpiecznym przed tą datą nadal stosować będziemy przepisy dotychczasowe. Wskutek czego w powyższym przepisie zakodowana została reguła dalszego działania prawa dawnego dla oceny stosunków prawnych powstałych w momencie jej obowiązywania. Takie stanowisko ustawodawcy zgadza się z głównym założeniem rozwiązań intertemporalnych zawartych w PWKC. Do zobowiązań jako dziedziny prawa cywilnego, w której treści stosunku prawnego zdeterminowane są zawsze przez określone zdarzenie, powinniśmy stosować prawo obowiązujące w momencie wystąpienia tego zdarzenia.

IV. Odpowiedzialność za szkodę spowodowaną wykonywaniem władzy publicznej – art. 417–417² K.c.

W dniu 1 września 2004 r. weszła w życie ustawa nowelizująca Kodeks cywilny (dalej ZmKCU z 2004 r.)⁶⁶. Wprowadziła ona reżim odpowiedzialności

⁶⁵ Art. 385¹ § 1. Postanowienia umowy zawieranej z konsumentem nieuzgodnione indywidualnie nie wiążą go, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (niedozwolone postanowienia umowne). Nie dotyczy to postanowień określających główne świadczenia stron, w tym cenę lub wynagrodzenie, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznaczny.

⁶⁶ Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz

Skarbu Państwa za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej. Zdarzeniami powodującymi tę odpowiedzialność są: wyrządzenie szkody przez wydanie aktu normatywnego, prawomocnego orzeczenia lub ostatecznej decyzji, a także przez niewydanie aktu normatywnego, orzeczenia lub decyzji, gdy obowiązek ich wydania przewidywał przepis prawa. Ze względu na szereg wątpliwości, jakie powstały na tle przepisu intertemporalnego, zamieszczonego w tej ustawie, należy nasze rozważania podzielić na dwie części. Najpierw skoncentrujemy się na odpowiedzialności za szkodę spowodowaną ostateczną decyzją, natomiast druga część będzie dotyczyć szkody wyrządzonej przez prawomocne orzeczenie sądu. W analizowanej ustawie zmieniającej ustawodawca w art. 5 uregulował w sposób następujący problematykę intertemporalną:

Do zdarzeń i stanów prawnych powstałych przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy stosuje się przepisy art. 417, art. 419, art. 420, art. 420¹, art. 420² i art. 421 Kodeksu cywilnego oraz art. 153, art. 160 i art. 161 § 5 Kodeksu postępowania administracyjnego, w brzmieniu obowiązującym do dnia wejścia w życie niniejszej ustawy.

Powyższy przepis odsyła do Kodeksu postępowania administracyjnego, gdyż w tamtym okresie to właśnie ten akt regulował kwestie odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za szkodę spowodowaną decyzją ostateczną. Reguła intertemporalna zawarta w powyższej normie odwołuje się do zasady prawa intertemporalnego – *dalszego stosowania prawa dawnego*. Stosunki prawne powstałe przed wejściem w życie nowelizacji powinny zostać oceniane według prawa obowiązującego w tym momencie. Ustawodawca taksatywnie wymienia przepisy, który powinny znaleźć zastosowanie. Ponadto wyraźnie zaznaczony został moment czasowy, na który mamy ustalać treść tych przepisów. Jednoznacznie dowodzi to, że ustawodawca wyraźnie chciał oddzielić zakres działania prawa dotychczasowego oraz prawa nowego. Jednakże wskazanie samej daty, która ma ostatecznie przesądzić, jakie prawo będzie temporalnie właściwe, nie jest w tym przypadku wystarczające. Odpowiedzialność odszkodowawcza jest stosunkiem prawnym złożonym. Stąd też zdarzenie powodujące szkodę może być znacznie rozciągnięte w czasie. W przypadku złożonych zdarzeń prawnych, które ulegają podziałowi na samodzielne pomniejsze fakty (tworząc tym samym całość), wskazania wymaga, który z nich – pierwszy czy ostatni – będzie decydować o prawie właściwym. Przenosząc powyższe uwagi na interesującą nas materię, należy wskazać na chwilę, w której oceniany stan faktyczny się zakończył, a więc gdy mamy do czynienia ze zdarzeniem, z którym wiążemy

niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 162, poz. 1692).

odpowiedzialność Skarbu Państwa. W judykaturze przyjmuje się, że faktem będącym ostatnim elementem wieńczącym rozciągnięty stan faktyczny będzie wydanie stosownego wyroku przez sąd administracyjny.⁶⁷ Z tego wynika, że jeżeli decyzje administracyjne były wydane przed 1 września 2004 r. (wejście w życie ZmKCU z 2004 r.), a sąd administracyjny orzekł o nich już po tej dacie, to przyjmuje się, że dopiero wtedy mamy do czynienia z decyzją ostateczną, a więc wymagane zdarzenie aktualizujące odpowiedzialność Skarbu Państwa powstało dopiero z orzeczeniem sądu administracyjnego, które zapadło po wejściu w życie ZmKCU z 2004 r. Ze względu na to właściwe będzie prawo nowe, czyli stan prawny po 1 września 2004 r. Natomiast w sytuacji odwrotnej, gdy zdarzenie zamknęło się jeszcze przed 1 września 2004 r., stosować będziemy prawo dotychczasowe w brzmieniu, jakie miało do tej zmiany.

Technika zastosowana przez ustawodawcę w sposób bezpośredni wskazuje prawo właściwe na dany moment czasowy i jest to regulacja szczegółowa i precyzyjna. Ustawodawca wskazuje nawet chwilę, na podstawie której powinna zostać odtworzona treść prawa dawnego. Na gruncie dotychczas przeanalizowanych ustaw nowelizujących Kodeks cywilny jest to unormowanie wyjątkowe.

Wskazana powyżej spójna, *prima facie*, regulacja ujawniła swoją słabość przy szkodzie wyrządzonej prawomocnym orzeczeniem sądu. W 2004 r. znowelizowano również Kodeks postępowania cywilnego poprzez wprowadzenie do polskiego porządku prawnego skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia jako nadzwyczajny środek zaskarżenia, pozwalający na dochodzenie roszczeń przeciwko Skarbowi Państwa za szkodę spowodowaną niezgodnym z prawem działaniem organów władzy publicznej poprzez uzyskanie wymaganego przez przepisy prawa cywilnego prejudykatu. Polskie prawo od

⁶⁷ Wyrok NSA z dnia 3 listopada 2010 r., sygn. I OSK 964/10, Legalis „Ostatnią przesłanką, jaka musi wystąpić dla dochodzenia odpowiedzialności odszkodowawczej od Skarbu Państwa w związku z poniesieniem szkody wyrządzonej na skutek wydania wadliwej decyzji administracyjnej, jest uprawomocnienie się decyzji nadzorczej, będącej warunkiem *sine qua non* dochodzenia roszczenia odszkodowawczego. Dopiero z tą chwilą kształtuje się (wypełnia) stan prawny, umożliwiający dochodzenie roszczeń odszkodowawczych od Skarbu Państwa za wydanie wadliwej decyzji administracyjnej.”; Wyrok SN z dnia 3 listopada 2009 r., sygn. II CSK 247/09, Legalis „Przesłanką skutecznego dochodzenia roszczenia odszkodowawczego za szkodę wyrządzoną wydaniem bezprawnej decyzji administracyjnej jest decyzja nadzorcza (wyrok sądu administracyjnego), która zamyka złożony ciąg zdarzeń prawnych, stanowiąc jednocześnie o początku biegu terminu przedawnienia. Jakkolwiek źródłem szkody i odpowiedzialności Skarbu Państwa jest ostateczna decyzja administracyjna nieważna lub niezgodna z prawem, jednak dopiero ostateczna decyzja nadzorcza (wyrok sądu administracyjnego) jest tym zdarzeniem prawnym, które pozwala na dochodzenie roszczeń odszkodowawczych i wszczęcie odpowiedniego postępowania sądowego lub administracyjnego”.

2004 r. posiada kompletną regulację pozwalającą egzekwować od Skarbu Państwa należne świadczenia. Jednakże art. 5 ZmKCU z 2004 r. orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego został uznany za niezgodny z Konstytucją w zakresie, w jakim wyłącza skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem orzeczenia sądu wyrządzającego szkodę, które stało się prawomocne po dniu wejścia w życie Konstytucji.⁶⁸ Problem sprowadzał się do tego, iż z chwilą ustanowienia obecnie obowiązującej Konstytucji, a więc 17 października 1997 r., powstało gwarantowane przez art. 77 ust. 1 prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej. Ponadto zgodnie z art. 77 ust. 2 sama ustawa nie mogła nikomu zamykać drogi sądowej do dochodzenia naruszonych wolności lub praw. Reguła intertemporalna zawarta w zaskarżonym art. 5 ZmKCU z 2004 r. wskazywała, że nowe instytucje stosuje się wyłącznie do stanów prawnych powstałych po dniu wejścia w życie tej ustawy nowelizującej. Innymi słowy, zmiany nie mogły być stosowane do okresu od 17 października 1997 do 1 września 2004 r. Taki stan rzeczy uniemożliwiający dochodzenie odszkodowania od Skarbu Państwa za szkodę wyrządzoną orzeczeniem, które uprawomocniło się w tym okresie, zostało uznane za niekonstytucyjne. Kolejny wyrok Trybunału Konstytucyjnego⁶⁹ uznający za niekonstytucyjne rozwiązania zawarte w Kodeksie postępowania cywilnego normujące skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia sądu doprowadziło do nowelizacji art. 417¹ § 2 k.c.

Zgodnie z art. 4 ustawy nowelizującej Kodeks cywilny z 22 lipca 2010 r. (dalej ZmKCU z 2010 r.)⁷⁰:

1. *Przepis art. 417¹ § 2 Kodeksu cywilnego w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą ma zastosowanie do orzeczeń, które uprawomocniły się od dnia 17 października 1997 r.*

⁶⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 grudnia 2009 r., sygn. SK 34/08, (Dz.U. Nr 215, poz. 1675).

⁶⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 1 kwietnia 2008 r., sygn. SK 77/06, Legalis stwierdził, że art. 4241 § 1 i 2 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, z późn. zm.) – w części obejmującej słowa „kończącego postępowanie w sprawie” – jest niezgodny z art. 32 ust. 1 i art. 77 ust. 1 i 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

⁷⁰ Ustawa z dnia 22 lipca 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz. U. Nr 155, poz. 1037). Zaznaczyć trzeba, że wskazane unormowanie oprócz rozwiązań kolidujących zawiera także regulacje materialnoprawne.

2. *Termin przedawnienia roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej wydaniem prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem, które uprawomocniło się po dniu 17 października 1997 r. a przed dniem 1 września 2004 r., nie rozpoczyna biegu przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy.*
3. *Od orzeczeń, które uprawomocniły się w okresie od dnia 17 października 1997 r. do dnia 1 września 2004 r., skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia może być wniesiona w terminie 2 lat od dnia wejścia w życie niniejszej ustawy.*

Konieczność realizacji konstytucyjnie zagwarantowanych praw wymusiła ustanowienie przepisu przejściowego o charakterze retroaktywnym. W powyższym przypadku złamanie podstawowej zasady *lex retro non agit* ma swoje uzasadnienie w wartościach, jakie cechuje demokratyczne państwo prawa. Wprowadzenie retroaktywności regulacji z art. 417¹ § 2 k.c. pozwala usunąć, wcześniej uznany za niekonstytucyjny, okres pomiędzy wejściem w życie Konstytucji (17 października 1997 r.), która przyznała prawo dochodzenia odszkodowania Skarbu Państwa, a wejściem w życie ustawy zmieniającej Kodeks cywilny (1 września 2004 r.), która stworzyła materialnoprawne podstawy dla tego roszczenia. Ponadto do tej pory mieliśmy do czynienia z regułami intertemporalnymi o charakterze kolizyjnym, a więc wskazującymi, które prawo będzie temporalnie właściwe. W przypadku art. 4 ust. 2 i 3 ustawodawca posłużył się regułami o charakterze materialnoprawnym, które samodzielnie regulują w określony sposób stan wywołujący intertemporalne wątpliwości. W tym przypadku ustawodawca swoiście uregulował bieg terminu przedawnienia i okres możliwości wytoczenia stosownej skargi w celu uzyskania prejudykatu. Oba terminy rozpoczynają swój bieg od dnia wejścia w życie ZmKCU z 2010 r., czyli od 25 września 2010 r. Na marginesie można dodać, że właśnie ze względu na takie problemy, które powstają przy zmianie prawa, stworzenie jednej spójnej kodyfikacji prawa intertemporalnego nie jest możliwe.

V. Okres przedawnienia roszczeń z tytułu szkody na osobie

– art. 442¹ k.c.

W dniu 1 września 2006 r. Trybunał Konstytucyjny orzekł, że dotychczasowa regulacja zawarta w art. 442 k.c. pozbawia pokrzywdzonego możliwości dochodzenia odszkodowania za szkodę na osobie, która ujawniła się po upływie lat dziesięciu od wystąpienia zdarzenia wyrządzającego szkodę. Z tej przyczyny została uznana za niekonstytucyjną.⁷¹ Doprowadziło to do unormowania tej ma-

⁷¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 1 września 2006 r., sygn. SK 14/05 (Dz. U. Nr 164, poz. 1166).

terii po raz kolejny. Stąd też ustawą zmieniającą Kodeks cywilny z 2007 r. (dalej ZmKCU z 2007 r.)⁷² został dodany art. 442¹ k.c.

W art. 2 ZmKCU z 2007 r. znalazł się przepis przejściowy, który stanowi:

Do roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym, powstałej przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy, a według przepisów dotychczasowych w tym dniu jeszcze nieprzedawnionych, stosuje się przepisy art. 442¹ Kodeksu cywilnego.

Treść tego przepisu pozwala na zrekonstruowanie reguły intertemporalnej, która nakazuje do stosunków prawnych ukształtowanych przed zmianą prawa i w tym momencie nadal istniejących stosować prawo nowe. Innymi słowy, do wszelkich istniejących sytuacji prawnych z momentem wprowadzenia art. 442¹ k.c. stosujemy ten przepis. Ustawodawca zastosował technikę bezpośredniego działania ustawy nowej, która od momentu jej wejścia w życie jest jedyną właściwą dla oceny stosunków prawnych i ich skutków. Ustawodawca, dążąc do ustanowienia prawa zgodnego z wymogami Konstytucji, zdecydował się na bezpośrednią ingerencję nowej ustawy w dotychczasowy obrót prawny, a tym samym uznał już ustabilizowane stosunki prawne, które uległy przedawnieniu. Nastąpiło zrównoważenie interesów poszkodowanych z jednej strony oraz samych sprawców z drugiej. Zgodnie z przywołanym orzeczeniem TK niekonstytucyjna regulacja miała utracić moc obowiązującą z dniem 31 grudnia 2007 r. Jednak ustawodawca zawczasu uchylił cały artykuł i ustanowił w jego miejsce nowy. Prawodawca, wiedząc, że dotychczasowe prawo jest niezgodne z Konstytucją, spośród wszystkich znanych technik intertemporalnych pozostawił dwie, które związane są z temporalnym działaniem ustawy nowej:

- 1) bezpośrednie działanie ustawy nowej;
- 2) retroaktywność art. 442¹ k.c.

Retroaktywność musiała zostać w tym przypadku odrzucona. W przeciwnym razie ustawodawca zaprzeczyłby skutkom instytucji przedawnienia i na nowo wzruszył stosunki prawne, które uległy już utrwaleniu. Takiemu działaniu można by przypisać zarzut sprzeczności z konstytucyjną zasadą demokratycznego państwa prawa.

⁷² Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 80, poz. 538).

VI. Umowa o roboty budowlane – rozwiązania intertemporalne

Przepisy regulujące umowę o roboty budowlane podlegały dwukrotnie nowelizacji. Obie nowelizacje zawierały przepisy przechodnie dotyczące właśnie tej umowy. Na marginesie należy dodać, że jest to jedna z niewielu umów, w stosunku do której zostały uregulowane kwestie intertemporalne. Zgodnie z ustawą zmieniającą Kodeks cywilny z 2003 r. został dodany art. 647¹, który unormował zagadnienia zawierania umów z podwykonawcami (dalej ZmKCU z 2003 r.).⁷³ W art. 8 ust. 1 tej ustawy został przedstawiony sposób rozstrzygania ewentualnych konfliktów intertemporalnych:

Art. 8. 1. Do umów o roboty budowlane, zawartych przed dniem wejścia w życie ustawy, stosuje się przepisy dotychczasowe.

Ustawodawca zdecydował się na przedłużenie czasowego zastosowania ustawy dawnej. Takie stanowisko ustawodawcy jest spójne z technikami intertemporalnymi zawartymi w PWKC. Do stosunków już ukształtowanych nadal powinniśmy stosować prawo dotychczasowe.

Kolejna zmiana przepisów dotyczących umowy o roboty budowlane nastąpiła w 2010 r. (dalej ZmKCU z 2010 r.)⁷⁴. Na jej podstawie do Kodeksu cywilnego zostały dodane art. 649¹–649⁵ k.c., które unormowały kwestię gwarancji zapłaty udzielanej wykonawcy przez inwestora w celu zabezpieczenia terminowej zapłaty umówionego wynagrodzenia za wykonanie robót budowlanych. Również w tej ustawie nowelizującej znalazł się przepis przejściowy, który stanowi, że:

Art. 2. Do umów o roboty budowlane zawartych przed dniem wejścia w życie ustawy stosuje się przepisy dotychczasowe.

Ponownie ustawodawca wybrał zasadę dalszego działania ustawy dawnej. Może uzasadniać to wniosek, że w przypadku umów, których świadczenie ma charakter jednorazowy, właściwym prawem do oceny tego stosunku prawnego będzie to, które obowiązywało w momencie jego powstania. Jest to spójna koncepcja z rodzajami zdarzeń występującymi w prawie zobowiązań. Treść stosunku prawnego jest wyznaczana przez zdarzenie i prawo obowiązujące w chwili jego wystąpienia. Stąd też późniejsze zmiany tego prawa nie będą miały wpływu na ukształtowany i trwający stosunek prawny. W konsekwencji przepisy o gwarancji

⁷³ Ustawa z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 49, poz. 408).

⁷⁴ Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks cywilny z dnia 8 stycznia 2010 r. (Dz. U. Nr 40, poz. 222).

zapłaty znajdują zastosowanie jedynie do umów zawieranych po wejściu w życie tej ustawy nowelizującej.

Do dotychczasowych umów będzie stosowane prawo obowiązujące w chwili ich zawarcia, a więc np. ustawa z dnia 9 lipca 2003 r. o gwarancji zapłaty za roboty budowlane⁷⁵. Jednakże w ZmKC z 2010 r. znalazł się także przepis o uchyleniu ustawy o gwarancji zapłaty za roboty budowlane. W takich właśnie sytuacjach prawo intertemporalne odgrywa najdonioślejszą rolę. Pomimo iż ustawa o gwarancji zapłaty za roboty budowlane już nie jest aktem obowiązującym, gdyż został skutecznie derogowany z systemu prawnego, to będzie nadal stosowany dla oceny skutków gwarancji zapłaty udzielonej w momencie jej obowiązywania. Ponadto w art. 7 ustawy o gwarancji zapłaty zawarto również przepis intertemporalny, na mocy którego:

Przepisów ustawy nie stosuje się do umów zawartych przed dniem wejścia w życie ustawy.

Ponownie ustawodawca zastosował dalsze działanie ustawy dawnej w stosunku do umów zawartych przed dniem wejścia w życie tej ustawy.

VII. Stosunki prawne o charakterze ciągłym – art. 365¹ k.c.

Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (dalej OchrLokU)⁷⁶ wprowadziła nie tylko system ochrony lokatorów, ale także kilka zmian do jednego z podstawowych stosunków prawnych o charakterze ciągłym uregulowanym w Kodeksie cywilnym. Zmiany dotyczyły bezpośrednio samej regulacji umowy najmu, ale również przepisów części ogólnej zobowiązań poprzez dodanie art. 365¹ k.c., który potwierdza podstawową zasadę o możliwości wypowiedzenia stosunków prawnych, których przedmiotem jest świadczenie okresowe lub ciągłe. Ustawodawca w art. 27 OchrLokU precyzyjnie wskazał zakres czasowego zastosowania tej ustawy. W świetle tego przepisu:

Art. 27. 1. Ustawa niniejsza znajduje również zastosowanie do stosunków prawnych powstałych przed dniem jej wejścia w życie.

2. Przepis art. 5 nie znajduje zastosowania do stosunków prawnych, o których mowa w ust. 1.

⁷⁵ Dz. U. Nr 180, poz. 1758.

⁷⁶ Dz. U. z 2005 Nr 31, poz. 266.

W analizowanym przepisie została zawarta reguła intertemporalna wskazująca na bezpośrednie działanie ustawy nowej. Przyjęcie takiej koncepcji, która w praktyce oznacza natychmiastowe stosowanie tych przepisów do ukształtowanych i trwających stosunków prawnych, jest wyrazem konsekwencji stanowiska ustawodawcy. Już na gruncie art. L PWKC został zawarty wyjątek polegający na bezpośrednim stosowaniu przepisów nowych do zobowiązań ciągłych. Taki mechanizm ma zapobiec niepotrzebnemu utrzymywaniu dwóch regulacji prawnych – dotychczasowej oraz nowej – w zależności, od momentu powstania trwałych stosunków prawnych. Ponownie takie wartości jak pewność prawa oraz jego przejrzystość, wymuszają stosowanie takich rozwiązań intertemporalnych, mimo że w pewnym sensie są one zaskakujące dla adresatów tych norm. Podmioty dokonujące określonej czynności prawnej nie znają intencji oraz zamiarów ustawodawcy, więc opierają się i uwzględniają jedynie regulacje prawne obowiązujące w danej chwili. Pomimo że z perspektywy tych podmiotów narzucenie stosowania przepisów nowych, a tym samym konieczność dostosowania do nich ukształtowanych już stosunków prawnych może być niekorzystne, jednak patrząc na tę kwestię globalnie, powyższe koszty znajdują uzasadnienie w korzyściach, jakie wiążą się z wdrażaniem takiego mechanizmu.

VIII. Umowa najmu – rozwiązania intertemporalne

Umowa najmu należy do kategorii zobowiązań ciągłych. Analizując przepisy PWKC stanowiące uznaną podstawę dla rozstrzygnięć intertemporalnych, a zwłaszcza art. L, należy stwierdzić, że dla tego rodzaju zobowiązań właściwa jest reguła bezpośredniego działania nowego prawa. Konieczność natychmiastowego poddawania istniejących stosunków prawnych pod nowe regulacje prawne ma na celu zapewnienie stabilności i spójności prawa, a tym samym zagwarantowanie bezpieczeństwa obrotu prawnego. Wejście w życie nowego prawa od razu odnosi się do wszystkich stosunków prawnych mieszczących się w jego zakresie zastosowania.

Przepisy o umowie najmu podlegały kilkukrotnie nowelizacji. Najwięcej zmian wprowadziła ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (dalej Ochr-LokU).⁷⁷ Zakres czasowy zastosowania jej przepisów został wyznaczony w art. 27, któremu nadano następujące brzmienie:

Art. 27. 1. Ustawa niniejsza znajduje również zastosowanie do stosunków prawnych powstałych przed dniem jej wejścia w życie.

⁷⁷ Dz. U. Nr 31, poz. 266.

Ustawodawca odniósł się bezpośrednio do reguły bezpośredniego działania ustawy nowej, co oznacza, że nowa regulacja staje się właściwa do oceny treści i skutków stosunków najmu powstałych przed dniem jej wejścia w życie. Na kanwie omawianego art. 27 OchrLokU powstała wątpliwość, czy nie wykazuje on właściwości retroaktywnych, a tym samym, czy stanowi odstępnie od art. 3 K.c. Należy zauważyć, że redakcja art. 27 OchrLokU może dawać podstawy do pewnych wątpliwości w tej kwestii. Jednakże analiza art. 27 w związku z art. 40 tej ustawy nie pozwala na przyjęcie, że mamy do czynienia z naruszeniem zasady *lex retro non agit*. W świetle art. 40 OchrLokU⁷⁸ ustawa ma wejść w życie z dniem ogłoszenia. Z tym dniem potencjalnie może powstać pewien dualizm regulacji odnoszący się do nowo zawartych umów najmu (stosujemy prawo nowe) oraz do już trwających stosunków najmu (kolizja między prawem dotychczasowym oraz nowym). Jednak tą rozbieżność usuwa właśnie treść art. 27 OchrLokU, na podstawie którego ustawa o ochronie praw lokatorów „znajduje również zastosowanie” do zastanych stosunków prawnych. Wobec powyższego należy przyjąć, że ustawodawca zastosował technikę retrospektywności prawa w postaci bezpośredniego stosowania nowej ustawy.⁷⁹

Ponownie przepisy o umowie najmu podlegały modyfikacji na mocy ZmKCU z 2003 r.⁸⁰ Wówczas został dodany art. 685¹ k.c. Zgodnie z treścią art. 8 ust. 2 ZmKCU z 2003 r.

„Do umów najmu, zawartych przed dniem wejścia w życie ustawy, stosuje się art. 685¹ ustawy, o której mowa w art. 1, w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą”.

Po raz kolejny mamy do czynienia z regułą bezpośredniego działania ustawy nowej.

Zmiany w unormowaniu umowy najmu wprowadziła także ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz

⁷⁸ „Art. 40 Ustawa wchodzi w życie z dniem ogłoszenia, z wyjątkiem art. 18 ust. 4 i art. 32, które wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 2002 r.”

⁷⁹ Zgodnie z wyrokiem SN z dnia 7 kwietnia 2004 r., sygn. IV CK 223/03, Legalis „Brzmienie ustawy, a w szczególności art. 27 ust. 1 ustawy o ochronie praw lokatorów, nie daje podstaw do odstąpienia od zasady wyrażonej w art. 3 k.c. Zawarta w art. 27 ust. 1 ustawy reguła, że „ustawa niniejsza znajduje również zastosowanie do stosunków prawnych powstałych przed dniem jej wejścia w życie” oznacza tylko tyle, iż stosunki prawne powstałe pod rządami ustawy z dnia 2.07.1994 r. o najmie lokali i istniejące w chwili wejścia w życie ustawy z dnia 21.06.2001 r. o ochronie praw lokatorów, podlegać będą nowej ustawie od daty wejścia jej w życie. Jest to więc tzw. retrospektywność, a nie retroaktywność ustawy. Jest ona powszechnie przyjmowana, gdy chodzi o zasadę bezpośredniego działania nowej ustawy w odniesieniu do stosunków prawnych o charakterze ciągłym”.

⁸⁰ Ustawa z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 49, poz. 408).

niektórych innych ustaw (dalej ZmKCU z 2008 r.)⁸¹. Na podstawie tej ustawy znowelizowano treść art. 680¹ k.c. W ZmKCU z 2008 r. została również zawarta reguła intertemporalna o następującej treści:

„Art. 9. 1. Przepisy ustawy stosuje się do stosunków w niej unormowanych, chociażby powstały przed dniem jej wejścia w życie. /.../”

Ustawodawca również tutaj zdecydował się na zastosowanie omawianej dyrektywy intertemporalnej. Może to prowadzić to wniosku o słuszności ogólnego wniosku wyprowadzanego z art. 1 PWKC, że do stosunków prawnych o świadczeniu okresowym i ciągłym w przypadku problemów intertemporalnych zawsze stosujemy ustawę nową.

Jednakże powyższy wniosek zostaje poddany w wątpliwość przez intertemporalne rozwiązania ustawy z dnia 17 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego oraz o zmianie niektórych ustaw.⁸² Powyższa ustawa nowelizująca dotyczy omówionego już art. 685¹ k.c. W świetle art. 5 tej ustawy:

„Przepisu art. 685¹ ustawy, o której mowa w art. 2, w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą, nie stosuje się do umów najmu lokali użytkowych, zawartych przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy.”

Ustawodawca wyraźnie wyłączył działanie ustawy nowej do umów najmu lokali użytkowych zawartych przed dniem wejścia w życie ustawy nowelizującej. *A contrario* wymusza to dalsze stosowanie ustawy dawnej, a więc reguły zupełnie przeciwstawnej do wcześniej przyjmowanej. W tym miejscu należy zaznaczyć, że powyższa regulacja intertemporalna jest niepełna. Ustawodawca bezpośrednio unormował sytuacje odnoszące się do lokali użytkowych, pomijając lokale mieszkalne. Prowadzi to do wątpliwości o prawo temporalnie właściwe dla tej kategorii umów najmu.

Patrząc na art. 5 omawianej ustawy w kontekście prawideł intertemporalnych właściwych umowie najmu, można dojść do wniosku, że ustawodawca ustanowił wyjątek od wcześniej przyjętej i konsekwentnie stosowanej reguły intertemporalnej, jaką jest bezpośrednie stosowanie nowego prawa. Przemawiałaby za tym okoliczność, że ustawodawca skoncentrował się tylko na jednym

⁸¹ Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 220, poz. 1431).

⁸² Ustawa z dnia 17 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. Nr 281, poz. 2783).

z możliwych przedmiotów umowy najmu lokalu, który w regulacjach intertemporalnych został unormowany odmiennie niż dotychczas. Konieczność rozstrzygnięcia wątpliwości międzyczasowych, co do pozostałych umów najmu, pominiętych przez ustawodawcę, prowadzi do wniosku o dalszym stosowaniu dyrektywy bezpośredniego stosowania ustawy nowej.

IX. Umowa leasingu – rozwiązania intertemporalne

Ustawa z dnia 26 lipca 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny⁸³ (dalej ZmKCU z 2000 r.) dodała do Kodeksu cywilnego umowę leasingu oraz znove-lizowała umowę agencyjną.

Do dnia wejścia w życie powyższej ustawy leasing występował w obrocie prawnym jako umowa nienazwana⁸⁴. Dodatkowo do tej pory kodeksowa regulacja nie została w jakikolwiek sposób zmodyfikowana, więc na gruncie tej umowy nie dochodzi jeszcze do konfliktów intertemporalnych. Jednakże wprowadzenie umowy leasingu do Kodeksu cywilnego jest dobrym przykładem dla zobrazowania rozwiązań intertemporalnych w przypadku uregulowania kwestii dotąd ustawodawcy nieznaney. W art. 2 ust. 1 ZmKCU z 2000 r. ustawodawca zamieścił następujący przepis przechodni:

„Przepisów ustawy nie stosuje się do umów leasingu zawartych przed dniem jej wejścia w życie.”

Analiza wskazanego przepisu prowadzi do wniosku, że ustawodawca zrezygnował z zastosowania reguły natychmiastowego działania ustawy nowej. Do stosunków ukształtowanych przed typizacją tej umowy w Kodeksie cywilnym będziemy stosować rozwiązania prawne wypracowane przed tą nowelizacją na podstawie wówczas obowiązującego prawa. Bez wątpienia wpływ na takie rozstrzygnięcie intertemporalne miała potrzeba ochrony autonomii woli stron takiej umowy i swobody kontraktowania jej treści w dopuszczalnych prawem granicach. Ponadto ustawodawca zdecydował się na uregulowanie tylko jednego z kilku występujących w praktyce rodzajów leasingu.⁸⁵ Stąd też wybrane przez ustawodawcę rozwiązanie zapewniło w największym stopniu ochronę stabilności obrotu prawnego. Takie rozwiązanie jest także spójne z ogólną zasadą wynikającą z PWKC, że do stosunków ukształtowanych mają zastosowanie jedynie przepisy obowiązujące w chwili ich powstania.

⁸³ Ustawa z dnia 26 lipca 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 74, poz. 857).

⁸⁴ W. Dubis, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks...*, s. 1227.

⁸⁵ Ibidem, s. 1227. W Kodeksie cywilnym został uregulowany leasing finansowy (finansowany).

Zaprezentowane przez ustawodawcę w art. 2 ust. 1 ZmKCU z 2000 r. podejście do kwestii kolizji pomiędzy stanem prawnym dotychczasowym, gdzie leasing należał do umów nienazwanych, oraz stanem prawnym posiadającym niezbędną regulację, nie można odnosić do mogących powstać w przyszłości potencjalnych problemów intertemporalnych na gruncie tej umowy. Przywołany przepis rozstrzyga tylko konflikt pomiędzy rywalizującymi stanami prawnymi poprzez precyzyjne wyznaczenie granicy czasowej dla temporalnej możliwości stosowania nowego prawa. Utrzymanie w mocy rozwiązań dotychczasowych niesie za sobą kolejną istotną konsekwencję. Otóż wszystkie wypracowane przez literaturę przedmiotu oraz judykaturę rozwiązania pozostają w mocy dla oceny stosunków dotychczas ugruntowanych. Natomiast dla stosunków ukształtowanych po zmianie stanu prawnego jako już nieaktualne mogą one stanowić, co najwyżej punkt wyjścia na potrzeby aktualnych rozważań prawnych. Powyższe okoliczności spowodowały, że omawiane rozwiązanie intertemporalne należało ustalić w sposób szczególny oraz oderwany od istoty stosunku leasingu.

Można jednak spróbować wskazać ewentualny sposób rozstrzygnięcia wątpliwości intertemporalnych. Umowa leasingu prowadzi do powstania zobowiązania o charakterze ciągłym.⁸⁶ Ta okoliczność pozwoli nam rozstrzygać możliwe w przyszłości problemy intertemporalne podobnie jak przy umowie najmu, a więc przez zastosowanie dyrektywy natychmiastowego działania ustawy nowej.

X. Umowa agencyjna – rozwiązania intertemporalne

Wejście w życie ustawy nowelizującej z 2000 r. zmodyfikowało w sposób gruntowny dotychczasowe uregulowania prawne umowy agencyjnej. Przede wszystkim wzmocniono pozycję agenta jako słabszej strony tej umowy poprzez ograniczenie swobody przy kształtowaniu treści umowy przez ustanowienie norm o charakterze bezwzględny i semiimperatywnym.⁸⁷ W przypadku umowy agencyjnej, w przeciwieństwie do umowy leasingu, ustawodawca musiał rozstrzygnąć kwestie relacji pomiędzy dotychczasowym ubogim uregulowaniem a obecnym szczegółowo rozbudowanym unormowaniem tej umowy w Kodeksie cywilnym. Ustawodawca ustanowił w art. 2 ust. 2 i 3 następujące przepisy przechodnie:

„2. Do umów agencyjnych zawartych przed dniem wejścia w życie ustawy stosuje się przepisy dotychczasowe, z zastrzeżeniem ust. 3.

3. Do umów agencyjnych zawartych przed dniem wejścia w życie ustawy stosuje się przepisy tej ustawy po upływie roku od dnia jej wejścia w życie, jeżeli umowy

⁸⁶ Wyrok SN z dnia 9 lutego 2006 r., sygn. V CSK 48/05, Legalis.

⁸⁷ J. Rajski (red.), E. Rott-Pietrzyk [w:] *System prawa SPP tom 7. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, C.H. Beck, wyd. 3, 2011, s. 622–625.

te zostały zawarte pomiędzy osobami, o których mowa w art. 758 § 1 Kodeksu cywilnego w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą.”

Aby prawidłowo zrekonstruować zawarte w tych przepisach reguły intertemporalne, należy zaznaczyć, że od 1.01.1965 r. do 08.12.2000 r. umowa agencyjna mogła być zawierana przez podmioty, które nie były profesjonalistami. Obecnie, a więc od 09.12.2000 r., umowa agencyjna może być zawarta jedynie pomiędzy podmiotami będącymi przedsiębiorcami. Dokonana modyfikacja podmiotowa wymagała dwutorowego rozstrzygnięcia pojawiających się problemów intertemporalnych.

Ponownie, jak przy umowie leasingu, ustawodawca musiał rozstrzygnąć relacje pomiędzy dwoma stanami prawnymi w oderwaniu od właściwości umowy. Zmiana stanu prawnego polegała w szczególności na wprowadzeniu ograniczenia podmiotowego nieznanego dotychczasowemu ustawodawstwu poprzez wprowadzenie wymogu prowadzenia działalności gospodarczej. W celu zagwarantowania stabilności obrotu prawnego, gdyż wiele stron, które zawarły umowę agencyjną, nie spełniłoby przesłanek podmiotowych tej umowy, ustawodawca wykorzystał regułę dalszego działania ustawy dawniej. Została ona wyrażona w art. 2 ust. 2 ZmKCU z 2000 r. Dzięki takiemu zabiegowi umowy agencyjne zawarte pomiędzy nieprofesjonalistami mogły trwać nadal, aż do wygaśnięcia tego stosunku prawnego.

Sprawa przedstawia się zupełnie inaczej, gdy umowa została zawarta przed wejściem ustawy nowelizującej z 2000 r. przez podmioty spełniające wymogi stawiane przez obecny art. 758 k.c. W takiej sytuacji zgodnie z art. 2 ust. 3 ZmKCU z 2000 r. ustawodawca posłużył się regułą natychmiastowego działania ustawy nowej, ale zawiesił jej skutki na okres roku od dnia wejścia w życie ZmKCU z 2000 r. Ze względu na cel omawianej regulacji i nowe instytucje prawne, które zostały wprowadzone, w tym dotyczące świadczenia wyrównawczego dla agenta, ustawodawca wskazał okres jednego roku na dostosowanie się do nich. Jest to regulacja dosyć nietypowa, która stanowi pewien kompromis pomiędzy dalszym stosowaniem norm prawa dawnego a natychmiastowym działaniem norm nowego prawa. Wprowadzenie okresu dostosowawczego łagodzi konsekwencje, jakie wiążą się z bezpośrednim stosowaniem przepisów prawa nowego do zastanych stosunków prawnych.

Analiza art. 2 ust. 3 ZmKCU z 2000 r. prowadzi do wniosku, że nowa regulacja znajdzie zastosowanie do umów agencji istniejących po 9 grudnia 2001 r. (upływ jednego roku od dnia wejścia w życie nowelizacji). Stąd też skutki wygaśnięcia wskazanej umowy w okresie przejściowym będą oceniane na gruncie prawa dotychczasowego. Należy również zaznaczyć, że od 9 grudnia 2001 r.

wszystkie umowy agencyjne zawarte pomiędzy profesjonalistami, niezależnie od dnia, w którym te zobowiązania powstały, podlegają nowym przepisom ze wszelkimi wynikającymi z tego konsekwencjami.

Na tle analizowanej regulacji przejściowej powstał problem zgodności z art. 20 i 22 Konstytucji poprzez potencjalne ograniczenie swobody wyboru oraz sposobu prowadzenia działalności gospodarczej w aspektach podmiotowych i przedmiotowych. Jednakże Trybunał Konstytucyjny uznał, że art. 2 ust. 2 i 3 są zgodne z Konstytucją.⁸⁸

Zdarzenie prawne w postaci zawarcia umowy agencji prowadzi do powstania stosunku prawnego o charakterze ciągłym. Biorąc po uwagę rozwiązania intertemporalne stosowane przy zobowiązaniach o charakterze ciągłym, które realizują regułę natychmiastowego działania ustawy nowej, można powiedzieć, że zostały one również użyte w art. 2 ust. 3 ZmKCU z 2000 r.

WNIOSKI. Propozycja rozstrzygnięcia konfliktów intertemporalnych

W praktyce problemy intertemporalne mogą powstać w następujących sytuacjach:

- 1) Zmiana stanu prawnego poprzez modyfikację treści obowiązujących przepisów.
- 2) Uregulowanie przez ustawodawcę sytuacji prawnych wcześniej nie-normowanych.
- 3) Uchylenie obowiązującej regulacji i nieustanowienie w jej miejsce nowej. (wylimitowanie ograniczeń lub wyłączeń).

Przyczyn powodujących podjęcie przez ustawodawcę wyżej wskazanych działań może być wiele. Począwszy od tendencji do doskonalenia prawa po wyroki Trybunału Konstytucyjnego stwierdzające niezgodność z konstytucją określonych regulacji prawnych.

Zazwyczaj skutki ingerencji ustawodawcy w obowiązujący stan prawny są określane w przepisach przejściowych. Jak wielokrotnie było zaznaczone, to właśnie ich rola sprowadza się do mniej lub bardziej precyzyjnego wskazania relacji pomiędzy dotychczasowym stanem prawnym a dokonaną przez prawodawcę zmianą. Niestety, jak wskazuje analiza podjęta w niniejszym opracowaniu,

⁸⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 lipca 2007 r., sygn. P 16/06, Dz. U. 2007 Nr 138, poz. 975.

niekiedy sam TK stwierdza niekonstytucyjność rozwiązań zawartych w przepisach przejściowych. Nie tylko na skutek naruszenia przez nie konstytucyjnie gwarantowanych wartości, ale także przez problemy z ich właściwą wykładnią. Niekiedy niemożliwe wydaje się samodzielne rozwiązanie danego problemu intertemporalnego, pomimo istnienia odpowiednich przepisów przejściowych, wówczas bardzo pomocne jest sięgnięcie do stanowiska judykatury oraz dorobku nauki w interesujących nas kwestiach.

Jak można zauważyć, nawet ustanowienie odpowiedniej regulacji przechodniej może stać się przyczyną trudnych do rozwiązania sporów międzyczasowych. Taki stan rzeczy jedynie dowodzi, jak skomplikowane są zagadnienia intertemporalne. Stąd można zadać pytanie, jak należy podejść do problemu intertemporalnego, jeśli ustawodawca z jakichkolwiek przyczyn nie ustanowił przepisów międzyczasowych, a występuje konflikt między tym, co obowiązywało przed ingerencją ustawodawcy, a tym stanem prawnym, jaki powstał po tej ingerencji. W niniejszym opracowaniu skoncentrowano się wyłącznie na stosunkach o charakterze zobowiązaniowym i na ich podstawie zostanie udzielona odpowiedź na powyższe pytanie.

Wielokrotnie było wspomniane, że aktem podstawowym przy usuwaniu wątpliwości intertemporalnych są przepisy wprowadzające Kodeks cywilny. Powyższy wniosek jest poparty szczegółową analizą wszystkich ustaw nowelizujących Kodeks cywilny, które zawierały przepisy przechodnie. W przeważającej większości przypadków normy wynikające z tych przepisów przejściowych pokrywały się ze schematami rozwiązań intertemporalnych zawartymi w PWKC. Wobec czego można wyodrębnić pewien model rozstrzygania zagadnień międzyczasowych, który, przy wystąpieniu ściśle określonych warunków, jest powielany przez ustawodawcę. Jednakże zanim zostanie przedstawiony schemat rozwiązywania dylematów intertemporalnych, należy skupić się na etapie go poprzedzającym. Etap wstępny ma kluczowe znaczenie, gdyż prawidłowe jego przygotowanie pozwoli na właściwe rozwiązanie kwestii międzyczasowych.

Rozpoczęcie rozważań nad zagadnieniem intertemporalnym powinno się zawsze rozpocząć od precyzyjnego sklasyfikowania zdarzenia, które podlega intertemporalnej ocenie. Zaznaczyć należy, że na gruncie prawa zobowiązań nie jest to kwestia prosta. Należy pamiętać, że w tej dziedzinie prawa cywilnego zdarzenie prawne od razu determinuje powstanie, treść oraz skutki kształtowanego stosunku prawnego. W przeciwieństwie do prawa rzeczowego, nie jest możliwe rozdzielenie tych trzech aspektów. Pierwszą rzeczą, którą należy ustalić, jest stwierdzenie, jakie zdarzenie prawne doprowadziło do intertemporalnych wątpliwości. W zasadzie przedmiotem naszego zainteresowania może być

zdarzeniejednorodneskładającesięzjednegofaktugłównego(np.wystąpieniewady w kupionej rzeczy) albo zdarzenie złożone, na które składa się wiele ściśle ze sobą powiązanych przyczynowo faktów (np. wyrządzenie szkody na osobie skutkującej po upływie określonego czasu śmiercią poszkodowanego).⁸⁹ Najtrudniejszą kwestią przy zdarzeniach złożonych może być znaczna odległość w czasie w występowaniu poszczególnych faktów, tworzących to zdarzenie. Stąd też istotne jest, aby odpowiednio wskazać moment wystąpienia ostatniego z tych faktów, ponieważ z jego wystąpieniem można mówić o zrealizowaniu się zdarzenia złożonego. Jest to o tyle istotne, że czasami problem intertemporalny w ogóle nie powstanie, gdyż oceniane zdarzenie „dopełniło się” po zmianie prawa (np. w sprawach o odszkodowanie za szkodę spowodowaną wydaniem ostatecznej decyzji, gdzie problemem może być ustalenie, czy o temporalnej właściwości prawa przesądza moment wszczęcia postępowania, które doprowadziło do wyrządzenia szkody, czy moment wydania szkodzącej decyzji).

Z chwilą scharakteryzowania zdarzenia ustalamy także automatycznie moment jego wystąpienia. Jeżeli oceniane zdarzenie powstało przed zmianą prawa, wówczas problem intertemporalny, siłą rzeczy, nie powstanie. Kiedy jednak owe zdarzenie wystąpiło po zmianie prawa, zmuszeni jesteśmy do ustalenia kolejnej okoliczności. Najpierw powinniśmy określić, jakich stosunków prawnych ono dotyczy. Chodzi tutaj nie tylko o kategorie tych stosunków prawnych, ponieważ w prawie zobowiązań takie zdarzenie może wpływać na stosunki o charakterze ciągłym (np. umowa dzierżawy) albo jednorazowym (umowa sprzedaży), gdyż będzie to sprawa drugorzędna. Nade wszystko musimy ustalić rodzaj stosunku prawnego na moment czasowy zmiany prawa. Stąd też wyróżnimy stosunek nadal trwający po ingerencji ustawodawcy oraz stosunek nowo powstały. Jeżeli zdarzenie dotyczy stosunku dopiero co utworzonego po zmianie stanu prawnego, wówczas wątpliwości intertemporalne nie powstaną. Zagadnienia międzyczasowe pojawiają się w sytuacji, gdy zdarzenie dotyczy stosunków nadal trwających. W tym momencie, odwołując się do wiedzy z prawa zobowiązań, należy ustalić, czy ten stosunek ma charakter jednorazowy czy ciągły. W ten sposób należy zakończyć etap wstępny. Prawidłowo przeprowadzony będzie bogatym źródłem informacji, o następujących faktach:

- 1) rodzaju zdarzenia – jednorodne albo złożone;
- 2) momencie jego wystąpienia – przed albo po zmianie prawa;
- 3) stosunku prawnym, którego to zdarzenie dotyczy w chwili zmiany prawa – nadal trwający lub nowo powstały;

⁸⁹ Więcej o kauzalnych relacjach pomiędzy poszczególnymi faktami, które łącznie tworzą zdarzenie podlegające temporalnej ocenie, znajduje się w J. Gwiazdomorski, *Glosa do orzeczenia SN III PRN 38/67*, Nowe Prawo nr 2 z 1968 r.

- 4) rodzaju stosunku prawnego, którego dotyczy – jednorazowy albo trwały.

Jeżeli w wyniku opisanych czynności okaże się, że przedmiotem rozważań jest zdarzenie, które – po pierwsze – wystąpiło po zmianie prawa, a po drugie dotyczy stosunku prawnego nadal trwającego, wówczas bez wątpienia mamy do czynienia z problemem intertemporalnym.

Wyciągnięcie takiego wniosku pozwoli przejść do drugiego etapu, który ostatecznie wskaże prawo temporalnie właściwe. Rozważania należy rozpocząć od wcześniej ustalonej okoliczności dotyczącej rodzaju stosunku zobowiązaniowego, ponieważ w zależności od tej okoliczności schematy ustalenia prawa czasowo właściwego są różne.

Jeżeli oceniane zdarzenie jest związane ze stosunkiem jednorazowym, wówczas zostaniemy postawieni przed koniecznością dokonania pewnego wyboru. Aby podjąć prawidłową decyzję musimy najpierw ustalić, jaki charakter ma związek pomiędzy ocenianym zdarzeniem a tym stosunkiem prawnym. Cechą, którą należy zidentyfikować, jest wystąpienie relacji istotnego powiązania. Istotny związek wystąpi, gdy oceniane zdarzenie będzie ściśle związane z naturą tego stosunku i tylko temu stosunkowi właściwe (np. odwołanie darowizny). Jeśli uznamy, że taki związek zachodzi, to w takiej sytuacji, pomimo zmiany prawa i wystąpienia tego zdarzenia po tej chwili, nadal będziemy stosować prawo dotychczasowe. Taki mechanizm postępowania odpowiada zasadzie dalszego działania ustawy dawnej. Uzasadnieniem dla stosowania tej reguły jest uznanie autonomii woli stron oraz ich zaufania do prawa, gdyż ułożyły one swój stosunek prawny w oparciu o wówczas obowiązujące przepisy prawne. Dalsze stosowanie prawa dawnego zapewnia także większą stabilność dla toczącego się życia prawnego. Konsekwencją odwoływania się do poprzedniego stanu prawnego jest możliwość korzystania z orzecznictwa oraz dorobku nauki aktualnych na tamtą chwilę. Stąd też jeżeli pozostajemy w opisywanym stosunku prawnym, a ustawodawca zmieni wiążący nas stan prawny, chociażby przez modyfikację treści przepisów regulujących wzajemne prawa i obowiązki stron oraz nie ustanowi przepisów przejściowych, to dokonana zmiana nie będzie miała wpływu na nasz już ukształtowany stosunek prawny. Pamiętać również należy o tym, że obowiązujące przepisy prawa wyznaczają obowiązki powinnoego działania jedynie na przyszłość. Na marginesie można zaznaczyć, że w przeanalizowanych przepisach przejściowych w takich sytuacjach ustawodawca w pełni akceptował zastane stosunki prawne i nowe prawo, na podstawie przepisów przechodnich, kazał stosować wyłącznie do stosunków prawnych, które mają dopiero powstać.

Zupełnie inaczej sytuacja będzie wyglądać, gdy poddane temporalnemu wartościowaniu zdarzenie prawne nie wykazuje istotnego związku ze stosunkiem prawnym. Nie wdając się już w szczegółowe rozważania na ten temat, chodzi tu o zdarzenia, które są wspólne wszystkim stosunkom zobowiązaniowym (np. niewykonanie zobowiązania i przysługujące z tego tytułu roszczenia).⁹⁰ Wystąpienie zdarzenia wywierającego wpływ na trwający stosunek prawny, które nie jest związane z jego istotą, prowadzi do pytania o prawo właściwe dla ocenianego zdarzenia. Analiza przepisów PWKC oraz ustaw nowelizujących Kodeks cywilny wskazuje, że w takich wypadkach stosować należy nowe prawo. Stosowanie nowych regulacji jest uzasadnione właśnie specyfiką tych zdarzeń, gdyż większość z nich zostanie wywołana świadomym działaniem samych stron (np. cesja wierzytelności) albo wystąpieniem stanów faktycznych niezależnych od ich woli, które wymuszają konieczność podjęcia określonego działania (np. nadzwyczajna zmiana okoliczności prowadząca do zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus*).

Z powyżej przytoczonych powodów ustalenie relacji pomiędzy ocenianym zdarzeniem a istotą stosunku prawnego ma pierwszorzędne znaczenie. Takie konstatacje dotyczą jedynie jednorazowych stosunków prawnych.

Jeżeli natomiast przedmiotem naszego zainteresowania są stosunki o charakterze ciągłym, to sytuacja jest znacznie łatwiejsza. Analiza PWKC oraz ustaw nowelizujących Kodeks cywilny dowodzi, że stałą praktyką ustawodawcy jest zawsze stosowanie do tych stosunków prawnych prawa nowego. Istotą stosunków ciągłych jest ich trwanie przez dłuższy okres czasu. Zastosowanie do nich zasady dalszego działania ustawy dawnej doprowadziłoby do sytuacji odwołania korzystania z nowej regulacji do czasu wygaśnięcia tych stosunków. Innymi słowy, jak długo trwałby taki stosunek prawny, tak długo nie moglibyśmy zastosować nowych instytucji. Wynikająca z tego ciągła konieczność uwzględniania przepisów już nieobowiązujących, a co za tym idzie sposobu ich interpretacji, ówczesnego orzecznictwa i dorobku literatury stałyby się uciążliwością, która sprzeciwiałaby się standardom demokratycznego porządku prawnego poprzez tworzenie znacznych utrudnień w obrocie prawnym. Z powyższych względów zmiana przepisów prawa regulujących stosunki o charakterze ciągłym, która będzie pozbawiona przepisów przechodnich, powoduje automatyczne dostosowanie treści tych trwałych stosunków prawnych do nowych realiów prawnych w myśl zasady natychmiastowego działania ustawy nowej, lecz powyższy mechanizm działa dopiero od zmiany prawa i nie ma mocy wstecznej.

⁹⁰ Zob. pkt 2.3. niniejszego opracowania.

Prawidłowe rozstrzygnięcie wątpliwości intertemporalnych jest procesem wysoce złożonym. Jednak przestrzeganie powyżej opisanych kroków pozwoli uzyskać rezultat najbardziej odpowiadający naturze danego stosunku zobowiązaniowego.

THE METHOD OF RESOLVING INTERTEMPORAL'S DOUBTS IN LAW OF CONTRACT

It is not an easy task to resolve intertemporal problems. This publication is an attempt to create a theory of solving such concerns, accompanying any changes in legal system, as quickly and correctly as possible. The author focuses on regulations belonging to the contract law. The starting point of this article was an analysis of transitional provisions contained in amendments to Civil Code and in the introductory regulations of the Civil Code. This procedure leads up to a method of managing intertemporal conflicts between undergone significant changes of the legal system which is used by the legislature itself. Considerations begin with an introduction to the issues of the private intertemporal law by a brief characterization of intertemporal law basic rules approved by literature and jurisdiction. Then, the basic principles of the intertemporal law on the basis of the introductory regulations of the Civil Code have been discussed. At the end of this publication a theory of resolving intertemporal conflicts based on law of contract, which corresponds to the nature of obligations has been indicated.

Bibliografia

Literatura:

1. B. Banaszak, Konstytucja Rzeczypospolitej Polski. Komentarz, C.H. Beck, 2012.
2. E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, C.H. Beck, 2013.
3. J. Gwiazdomorski, Międzyczasowe prawo prywatne cz. I, Nowe Prawo, Nr 6 z 1965 r.
4. J. Gwiazdomorski, Międzyczasowe prawo prywatne cz. II, Nowe Prawo Nr 7–8 z 1965 r.
5. J. Gwiazdomorski, Głosa do orzeczenia SN z 2 czerwca 1967 r., sygn. III PRN 38/67, Nowe Prawo nr 2 z 1968 r.
6. M. Kłoda, Prawo międzyczasowe prywatne, Warszawa 2007.
7. E. Łętowska (red.), System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań, cz. ogólna, t. 5, wyd. 2, C.H. Beck, 2013.
8. K. Osajda (red.). Prawo intertemporalne prywatne. Komentarz do przepisów wprowadzających Kodeks cywilny, Legalis.
9. T. Pietrzykowski, Podstawy prawa intertemporalnego. Zmiany przepisów a problemy stosowania prawa, LexisNexis, Warszawa 2011.
10. J. Rajski (red.), E. Rott-Pietrzyk, [w:] System prawa SPP tom 7. Prawo zobowiązań – część szczegółowa, C.H. Beck, wyd. 3, 2011.
11. M. Safjan (red.), System Prawa Prywatnego. Prawo cywilne – cz. ogólna, T. 1, wyd. 2, Warszawa 2012.
12. M. Zieliński, Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki, wyd. 5, LexisNexis, Warszawa 2010.

Orzecznictwo:

1. Uchwała siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 1990 r., sygn. III PZP 20/90, Legalis.
2. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 października 1995 r., sygn. III CZP 29/95, OSNP 1996, nr 8, poz. 107.
3. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 2000 r., sygn. IV CKN 69/00, Lex nr 548773.
4. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 marca 2003 r., sygn. III CZP 4/03, Legalis.
5. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 2006 r., sygn. V CSK 48/05, Legalis.

6. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2007 r., sygn. IV CSK 320/07, Legalis.
7. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 2009 r., sygn. I CSK 331/08, Legalis.
8. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 listopada 2009 r., sygn. II CSK 247/09, Legalis.
9. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 27 września 2012 r., sygn. III CZP 45/12, Legalis.
10. Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 12 marca 2001 r., sygn. OPS 14/00, Legalis.
11. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 3 listopada 2010 r., sygn. I OSK 964/10, Legalis.
12. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 kwietnia 1994 r., K 10/93, Legalis.
13. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 3 grudnia 1996 r., sygn. K 25/95, OTK ZU nr 6/1996, poz. 52,
14. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 14 czerwca 2000 r., sygn. P 3/00, Legalis.
15. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 9 października 2001 r., sygn. SK 8/00, Legalis;
16. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 9 czerwca 2003 r., sygn. SK 12/03, Legalis.
17. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 1 lipca 2003 r., P 31/02, Legalis.
18. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 15 lutego 2005 r., sygn. K 48/04, OTK ZU nr 2/A/2005, poz. 15.
19. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 maja 2005 r., sygn. P 7/04, Legalis.
20. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 7 lutego 2006 r., sygn. SK 45/04, OTK ZU nr 2/A/2006, poz. 15.
21. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 1 września 2006 r., sygn. SK 14/05 (Dz. U. Nr 164, poz. 1166).
22. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 8 listopada 2006 r., K 30/06, Legalis.
23. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 6 marca 2007 r., sygn. SK 54/06, Legalis.
24. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 kwietnia 2007 r., sygn. SK 49/05, Legalis.
25. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 lipca 2007 r., sygn. P 16/06, Dz. U. 2007 Nr 138, poz. 975.

26. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 1 kwietnia 2008 r., sygn. SK 77/06, Legalis.
27. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 21 kwietnia 2009 r., K 50/07, Legalis.
28. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 grudnia 2009 r., sygn. SK 34/08 (Dz. U. Nr 215, poz. 1675).
29. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 stycznia 2010 r., sygn. SK 41/07, OTK ZU nr 1/A/2010, poz. 5.
30. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 grudnia 2012 r., sygn. K 1/12, Legalis.

Ustawodawstwo:

1. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z zm.).
2. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 94).
3. Ustawa z dnia 20 lipca 2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych. (Dz. U. 2000 nr 62 poz. 718).
4. Ustawa z dnia 28 października 1950 r. o zmianie systemu pieniężnego (Dz. U. Nr 50, poz. 459, z 1958 r. Nr 72, poz. 356 i z 1982 r. Nr 7, poz. 56).
5. Ustawa z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 55, poz. 321).
6. Ustawa z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (Dz. U. z 2012 r. poz. 1225).
7. Ustawa z dnia 26 lipca 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 74, poz. 857).
8. Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (Dz. U. z 2005 Nr 31, poz. 266).
9. Ustawa z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 49, poz. 408).
10. Ustawa z dnia 9 lipca 2003 r. o gwarancji zapłaty za roboty budowlane (Dz. U. Nr 180, poz. 1758).
11. Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 162, poz. 1692).

12. Ustawa z dnia 17 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. Nr 281, poz. 2783).
13. Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw Dz. U. z 2005 r., Nr 157, poz. 1316.
14. Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 80, poz. 538).
15. Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 220, poz. 1431)
16. Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks cywilny z dnia 8 stycznia 2010 r. (Dz. U. Nr 40, poz. 222).
17. Ustawa z dnia 22 lipca 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz. U. Nr 155, poz. 1037).
18. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”. (Dz. U. 2002 Nr 100 poz. 908)